

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA OSOLNIK

KOGNITIVNE TEORIJE PREDSDOKOV

(ALLPORTOVA TEORIJA PREDSDOKOV V PRIMERJAVI S
TAJFEL-TURNERJEVO TEORIJO PREDSDOKOV)

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

KAZALO

1. UVOD	3
2. FENOMEN PREDSDOKOV	6
3. TEORETSKE RAZLAGE IN RAZVOJ PREUČEVANJA PREDSDOKOV	10
4. PREDSDOKI MED KOGNITIVNO IN PSIHOANALITSKO PARADIGMO	15
5. ALLPORTOVA TEORIJA PREDSDOKOV	19
5.1. Trikomponentni model predsodkov	20
5.2. Stereotipi in predsodki kot mehanizmi socialne kategorizacije	22
5.3. Socialna kategorizacija.....	25
5.4. Temeljni doprinos Allportove teorije predsodkov	27
6. TAJFEL-TURNERJEVA TEORIJA PREDSDOKOV	30
6.1. 'Minimal Group' paradigma.....	32
6.2. Teorija socialne identitete	36
6.3. Teorija samokategorizacije	43
6.4. Allportova in Tajfel-Turnerjeva teorija v sklopu kognitivnih teorij predsodkov.....	46
7. SKLEP.....	49
8. VIRI IN LITRATURA.....	53

1. UVOD

Kot je znano, je zgodovina sveta in človeštva raznolika in pestra. Po eni izmed veljavnih teorij oziroma pogledov na zgodovino v njej prevladujejo konflikti in spopadi med različnimi družbenimi skupinami: nacionalnimi, verskimi, rasnimi, razrednimi, političnimi, plemenskimi itd. Primeri tovrstnega delovanja so vojne, množične usmrtitve in preganjanja ter druge oblike izbruha nasilja. Največjih zločinov v zgodovini človeštva niso zagrešili kriminalci, kot bi najprej pomislili, temveč navadni, zgledni ali celo ugledni državljani, ki so delovali v skladu s tem, kar naj bi bili interesi družbene skupine, kateri so pripadali, proti neki drugi skupini. Tako delovanje v dani družbeni situaciji ni bilo le zaželeno in spodbujano, bilo je normalno, navidezno naravno. Za sužnjelastniške družbe npr. je bila taka družbena ureditev naravno dejstvo, o katerem se ni spraševalo, temveč se ga je živelo. Sužnjelastništvo samo in ravnanje s sužnji je bilo sprejemljivo in neproblematično. V taki situaciji je prisotno protislovje: dejanje, s katerim posameznik neke družbene skupine oškoduje pripadnika druge družbene skupine, ni ne problematično ne sankcionirano, saj posameznik deluje v skladu z interesi družbene skupine, kateri pripada, le-ta pa je v dani situaciji praviloma dominantna.

Vojne in izbruhi nasilja so sicer izjemne situacije, do katerih pride v določenih okoliščinah, vendar osnovo zanje tvorijo vzorci medskupinskih nenaklonjenosti, zamer, diskriminacij ter žaljivega in neumestnega govorjenja, ki niso tako redki. Velikokrat so celo obravnavani kot neproblematični in popolnoma sprejemljivi s strani pripadnikov neke družbene skupine. Stališča in prepričanja, polna predsodkov, prežemajo družbeno življenje in naš vsakdan. Pri tem je izredno pomembno, kako so le-ta vseprisotna, s kakšno lahkoto se vzbudijo, številčnost in različnost njihovih pojavnih oblik ter njihova trdovratnost. Številne družbe, oz. njihovi misleci so se spraševali, kako razložiti fenomen predsodkov.

Iz različnih virov in odmevnih znanstvenih študij lahko povzamemo, da obstajajo poglobljene in natančne induktivne in deduktivne razlage oz. ideje o predsodkih, npr. Lippmanova, Katz in Bralyjeva, Hovlandova in Searsova, Dollardova, Adornova, Allportova, Tajfelova, Turnerjeva, Uletove idr.

Zaradi kompleksnosti pojava predsodkov in številnih, različnih pristopov preučevanja predsodkov nimamo ene same definicije predsodkov. Ponavadi so opredeljeni kot nepošteno osnovan odkonilen odnos do drugih skupin (Deaux in drugi, 1984). M. Ule se pri definiciji predsodkov opira na Rota in jih opredeljuje kot: "vrsto stališč, ki niso upravičena, argumentirana ali preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe" (Ule, 1994: 101). V tem smislu so lahko predsodki pozitivni ali negativni; slednji so zaradi njihovega negativnega učinka na medosebne in medskupinske odnose v središču pozornosti socialne psihologije.

Predsodki so pravzaprav procesi socialne kategorizacije objektov, pri čemer informacije o socialnih stanjih okolja sprejmemo in predelamo na tak način, da poudarimo določene značilnosti in jih nato posplošimo v stereotipne predstave in sodbe, v skladu s katerimi nato ravnamo. Kategorizacija objektov sama po sebi ni vzrok predsodkov, temveč le eden od povodov zanje. Kategorizacije so potrebne za lažje obvladovanje okolja, saj nam omogočajo reduciranje in razvrščanje številnih informacij, ki jih vsak trenutek prejemamo, ter ponujajo smernice, po katerih se v določenih situacijah ravnamo. Toda, ko se socialne kategorizacije povežejo z različnimi prevladujočimi socialnimi reprezentacijami, ki so vedno odsev določenih psiholoških, socialnih in/ali ekonomskih interesov vplivnih socialnih skupin, se te kategorizacije spremenijo v toga in uniformno posplošena stališča - predsodke (Ule, 1994:105).

S pričujočo diplomsko nalogo želim predstaviti in osvetliti nekatera vprašanja in razsežnosti predsodkov s stališča socialne kategorizacije predvsem v okviru Allportove in Tajfel-Turnerjeve teorije predsodkov.

Pri tem skušam preveriti in osvetliti tezo, da kategorizacija sama po sebi, kljub stereotipizaciji, ne vodi nujno v oblikovanje predsodkov, ki se lahko izražajo na družbeno nesprejemljiv in škodljiv način. Je način pojmovanja sveta, ki nam omogoča delovanje v družbenih situacijah v okviru že znanega. Na ta način obvladujemo svoje okolje, kar je življenjsko potrebno.

Stereotipne predstave se ne razvijejo v predsodek, dokler smo pripravljeni vsakega posameznika sprejeti na podlagi njegovih osebnih značilnosti in ne samo kot pripadnika določeni skupini oziroma kategoriji. Kljub določeni kategorizaciji, skozi katero obravnavamo druge in smo tudi sami obravnavani, je vsak posameznik sebi lastna celota s svojimi značilnostmi, lastnostmi ter posebnostmi: s prepoznavanjem, priznavanjem in spoštovanjem le-teh posamezniki tvorimo okolje, prežeto z raznolikostjo. Raznolikost je bogastvo narave in življenja. Šele ko sprejmemo drugačnost, lahko rečemo, da smo sprejeli sočloveka.

2. FENOMEN PREDSDOKOV

Kot smo že ugotovili, je zgodovina človeštva polna konfliktov in spopadov, ki se kljub nenehnemu razvoju znanosti in tehnologije nadaljujejo ali celo stopnjujejo. Predvsem 20. stoletje je bilo zaznamovano z dvema svetovnimi vojnami, rasnim spopadom in holokavstom, zato ne preseneča, da so znanstveniki prav v 20. stoletju zavzeto poskušali najti odgovor, zakaj in kako do takih grozot pride, ter predvsem kako jih preprečiti. Poskušali so tako s teoretično poglobljeno raziskavo kot s preučevanjem pragmatične izkušnje razložiti fenomen predsodkov, ta absurden pojav s katastrofalnimi posledicami, ki preveva človeško zgodovino in sega tudi v tretje tisočletje.

Kmalu se je pokazalo, da bo to izjemno težavno delo. Predsodki so v različnih oblikah prisotni v našem vsakdanjem življenju. Njihove izrazne oblike so številne - govor, šale, dvoumnosti, fraze - prisotne so na različnih področjih družbenega življenja - v medijih, političnih in državnih institucijah, pravnem diskurzu, celo v znanosti in kulturi - zaradi vseprisotnosti pa se jih mnogokrat niti ne zavedamo. Kajti predsodki delujejo kot samoumeven in naraven del našega spomina, mišljenja in vedenja. Velikokrat najdemo celo povsem logične razlage, ki opravičujejo naše predsodkov polno delovanje. Delujejo na robu zavesti posameznikov, v spontanem, avtomatskem verbalnem in neverbalnem odzivanju na socialne situacije, vzporedno z mikrostrukturo delitve moči v vsakdanjem življenju (Ule, 1999: 299-300). To, da so predsodki del vsakdanjega sveta, pomeni, da so predsodki prisotni povsod, vsi jih kreiramo in smo jim izpostavljeni (Baltić, 2001).

Zato, da lahko začnemo iskati njihov izvor in vzode nastanka, se jih moramo najprej zavedati, jih prepoznati oziroma identificirati. Šele ko razumemo naravo, izvor in način delovanja predsodkov, lahko začnemo delovati v smeri preprečevanja njihovega nastanka in odpravljanja. Vendar je to zaradi omenjenih značilnosti predsodkov vse prej kot lahka in kratkoročna naloga.

Številni znani znanstveniki so se lotili problema predsodkov (npr. Summer, Bogardus, Katz in Braly, Dollard, Adorno, Rokeach, Ule); uporabili so različne pristope, nastale so razne definicije in teorije predsodkov; tudi samo preučevanje predsodkov se je spreminjalo in razvijalo skozi čas.

Na začetku je bilo delo znanstvenikov usmerjeno v samo naravo predsodkov in konceptualizacijo ugotovitev. Koncept predsodkov kot predmet preučevanja socialne psihologije se je razvil okoli leta 1920 (Duckitt, 1992: 2). To so bili temelji preučevanja predsodkov, ki so podali osnove za nadaljnje raziskovanje, ki se je usmerilo predvsem v preučevanje vzrokov za nastanek predsodkov.

Tako so v prvi polovici 20. stol nastali štirje v osnovi različni pristopi k preučevanju vzrokov za nastanek predsodkov, katerim ustrezajo štirje različni vzročni procesi, ki predsodke določajo (Duckitt, 1992):

- Prvi pristop z analizo psiholoških procesov za vzročni proces nastajanja predsodkov prepoznava določene univerzalne psihološke procese, vgrajene v dedno človeško naravnost oziroma dovzetnost za predsodke. Sem sodita teorija socialne kategorizacije in socialne identitete.
- Drugi pristop s preučevanjem socialnih skupin ter skozi socialno in medskupinsko dinamiko opisuje pogoje in okoliščine stikov in interakcij med skupinami, ki razvijejo ta potencial v normativne in družbeno skupne vzorce predsodkov.
- Tretji pristop na medosebni ravni z mehanizmi prenosa razloži, kako se medskupinska dinamika in skupni vzorci predsodkov družbeno prenašajo na posamezne pripadnike družbenih skupin.
- Četrty pristop preko analiz na osebni ravni posameznika z dimenzijami individualnih razlik določa posameznikovo dovzetnost za predsodke in deluje tako, da uravnava vpliv mehanizmov prenosa na posameznika.

Vsak izmed omenjenih štirih vzročnih procesov predstavlja del, vendar bistven prispevek k razlagi predsodkov. Skupaj tvorijo osnoven okvir, ki vsebuje štiri komplementarne procese, in ki celostno razlaga predsodke kot skupinski in kot individualen fenomen (Duckitt, 1992: 62).

Ob tem velja poudariti, da je raziskovanje predsodkov močno povezano s preučevanjem nekaterih stereotipov. Stereotipi so sodbe, ki temeljijo samo na kognitivni komponenti, torej na nekaterih nepreverjenih dejstvih in govoricah. Kot taki so stereotipi neke vrste 'predstopnja predsodkov' (Ule, 1994: 103). Predsodki so zato vrsta stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe (Rot v Ule, 1994: 101). Stereotipi so kognitivna podlaga ali komponenta predsodkov. Stereotip je sklep, ki ga naredimo na podlagi razvrstitve oz. uvrstitve neke osebe v določeno kategorijo (Brown, 1995: 82). Pri stereotipizaciji se zanemarijo individualne značilnosti in stvarne posebnosti posameznika, katerega enostransko zaznavamo samo kot pripadnika določene kategorije.

Kategorizacija je proces, ki zmanjša število informacij, katere nenehno sprejemamo iz okolja in jih razporeja v določene smiselne sklope. Mnogi avtorji menijo, da gre za nujen proces, ki nam z poenostavljanjem in urejanjem kompleksnosti pomaga obvladovati okolje in dane družbene situacije (npr. Allport, 1954; Ule, 1994; Brown, 1995). Z ureditvijo sveta v kategorije le-tega poenostavimo in osmislimo, hkrati pa nam to omogoča ne samo osnovo za komuniciranje in identificiranje drugih, temveč tudi za samoidentificiranje - umeščanje samega sebe v družbo, čas in prostor. Kategorizacija je torej pomemben dejavnik družbene identitete tako posameznika kot družbenih skupin.

Predsodek nastane tedaj, ko posameznika doživljamo kot pripadnika določene skupine in pri tem zanemarimo njegove individualne značilnosti. Allport, ki ga strokovni krogi pogosto citirajo, definira predsodke kot: "nenaklonjeno ali sovražno stališče do osebe, ki pripada določeni skupini, samo zato, ker pripada tej skupini, in zato predpostavljamo, da ima vprašljive lastnosti, ki so pripisane tej skupini" (Allport, 1954: 7). Kategorizacija (in z njo stereotipizacija) ima tako pomembno vlogo pri nastajanju predsodkov.

Tudi znana Tajfel-Turnerjeva teorija o skupinskih kategorizacijah in skupinsko generirani socialni identiteti posameznikov šteje za podlago za nastanek predsodkov dva na videz nenevarna in splošno prisotna kognitivna procesa: a/identifikacijo posameznika z neko skupino in b/medskupinsko primerjavo.

Središčna ideja te teorije je, da ljudje druge ljudi in sami sebe vedno zaznavamo (dojemamo, vrednotimo, razumemo) skozi optiko skupine, kateri pripadamo. Svojo skupino prav tako stalno primerjamo z drugimi skupinami. Pri tem primerjanju nenehno iščemo in poudarjamo prednosti lastne skupine pred drugimi skupinami (Tajfel in drugi, 1972; Tajfel, Turner 1979). Ostale komponente predsodkov (npr. emocionalno-efektivna komponenta) in zlasti njihovo delovanje v realnem družbenem prostoru se pridružijo tej kognitivni podlagi, jo okrepijo in usmerijo proti določenim objektom oziroma tarčam.

3. TEORETSKE RAZLAGE IN RAZVOJ PREUČEVANJA PREDSODKOV

Znanstveniki so se s fenomenom predsodkov začeli ukvarjati, kot rečeno, šele v dvajsetih letih 20. stoletja. Poskušali so odkriti naravo in vzroke predsodkov. Eden od razlogov za relativno pozno zanimanje za pojav predsodkov leži v značilnosti predsodkov, da so vseprisotni na neopazen način, ne da bi se jih zavedali. Tako so znanstveniki sami obravnavali predsodke in diskriminacijo kot naravne in normalne. Zavračanje pripadnikov drugih skupin naj bi bilo vrojeno ali instinktivno, izvirajoče iz zavedanja o značilnostih neke vrste ljudi, je menil Giddings leta 1906, oziroma iz odpora do drugačnosti po mnenju Sumnerja, prav tako leta 1906 (Duckitt, 1992: 3). Ljudje naj bi tako kot živali imeli biološko pogojen strah do tujega oziroma do drugih ter s tem tudi vrojeno zavedanje in pripadnost določeni rasi. Z večjim zaupanjem sprejmemo posameznika, ki pripada isti rasi kot mi; podobnost vzbuja zaupanje. Pripadniki drugih skupin so zaradi svoje 'drugačnosti' obravnavani kot nosilci negativnih lastnosti (Šercelj, 2000).

Na razvoj obravnavanja in raziskovanja predsodkov sta imeli izjemno pomemben vpliv dve vrsti predsodkov: antisemitizem, ki je prišel do ekstremnega izraza s holokavstom v nacistični Nemčiji, in rasizem. Antisemitizem in rasizem posebjata destruktivno moč predsodkov v družbah dvajsetega stoletja, ki ga je s svojo krutostjo močno zaznamovala druga svetovna vojna. Ljudje so bili šokirani in pretreseni spričo grozodejstev, ki so se dogajala, in želeli so zagotovilo, da se to nikdar več ne bo ponovilo. Poudarjati so se začele človekove pravice oziroma pravice posameznika.

Raziskovanje predsodkov se je nato nadaljevalo v tridesetih in štiridesetih letih in se po drugi svetovni vojni iz zgoraj navedenih razlogov močno razmahnilo (Duckitt, 1992: 2). Da je obdobje po drugi svetovni vojni močno zaznamovalo razvoj znanstvenega preučevanja predsodkov, dokazuje tudi to, da ga Elisabeth Young-Bruehl navaja kot začetno obdobje študij predsodkov (Young-Bruehl, 1996: 7).

John Duckitt navaja sedem obdobj v razvoju preučevanja in raziskovanja predsodkov, ki se med seboj razlikujejo glede na razumevanje predsodkov (kako so znanstveniki razumeli oziroma pojmovali predsodke). Družbene okoliščine so skupaj z zgodovinskimi dogodki in doseženo stopnjo razvoja znanja usmerjale pozornost na različne probleme in vprašanja v določenem oziroma slehernem obdobju. Vsako vprašanje je bilo povezano z določeno podobo o predsodkih, kar je privedlo do značilne teoretične usmeritve in raziskovanju dalo razpoznaven poudarek (Duckitt, 1992: 47). V osnovi gre za dvofazni razvoj raziskovanja in teorij predsodkov, ki vsebujejo sedem obdobj: a/ za prizadevanje konceptualizacije predsodkov in opredelitve njihove narave (prvi dve obdobji, začetek 20. stoletja vse do štiridesetih let), ter b/ za iskanje in opredelitev vzrokov oziroma procesov, zaradi katerih predsodki nastanejo (ostalih pet obdobj, od štiridesetih let do konca 20. stoletja).

S podrobnejšim pogledom na potek raziskovanja predsodkov je Duckitt določil sedem obdobj s svojimi značilnostmi, in sicer:

- Obdobje prvih dvajset let 20. stoletja, katerega je bila značilna prevlada belega človeka in kolonialno pravilo o zaostalih ljudstvih. Osrednje vprašanje je bilo vprašanje in ugotavljanje pomanjkljivosti t.i. zaostalih ljudstev; predsodki so bili obravnavani kot naraven odziv na manjvredna, podrejena ljudstva; gre za rasne študije; poudarek raziskovanja je bil na primerjalnih študijah o sposobnostih na medrasni ravni.
- Obdobje dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja, katerega je zaznamoval družbeni problem o vprašljivosti legitimnosti prevlade belega človeka. Iskalo je razlago za stigmatizacijo manjšin; predsodki so bili označeni kot neracionalni in neutemeljeni; teoretično delovanje je bilo usmerjeno predvsem v konceptualizacijo predsodkov kot družbenega problema; izvajale so se merske in opisne študije.

- Obdobje tridesetih in štiridesetih let 20. stoletja, v katerem je prevladoval družbeno-zgodovinski problem razširjenosti rasizma belcev v ZDA. V tem obdobju je bila pozornost usmerjena na ugotavljanje univerzalnih procesov, ki tvorijo osnovo predsodkov, ki so bili razumljeni kot nezaveden oziroma spontan obrambni mehanizem. Skozi eksperimentalno raziskovanje se je razvila psihodinamična oziroma psihoanalitska teorija obrambnih procesov.
- Obdobje petdesetih let 20. stoletja, čas nacistične diskriminatorne in agresivne rasne ideologije in holokavsta. Znanstveniki so skušali opredeliti k predsodkom nagnjeno osebnost. Predsodki so bili označeni kot izraz patološke potrebe avtoritarne osebnosti; poudarek v teoretičnem diskurzu je bil na individualnih razlikah, katerega so ugotavljali s korelacijami med določenimi pojavi.
- Obdobje šestdesetih let 20. stoletja, v katerem je prevladoval problem predsodkov na jugu ZDA. Vodilno vprašanje je bilo, kako družbene norme in vplivi določajo predsodke, ki so bili opredeljeni kot družbene norme. Nastale so družbenokulturne študije o družbenem prenosu predsodkov na podlagi raziskovanja z opazovanjem in ugotavljanjem korelacij med določenimi pojavi.
- Obdobje sedemdesetih let 20. stoletja, ki je pokazalo obstojnost ameriškega rasizma in diskriminacije. Odprlo je vprašanje vpetosti predsodkov v družbeno strukturo in medskupinske odnose. Predsodki so bili opredeljeni kot izraz interesov skupine, katere so preučevali v družbenokulturnih študijah medskupinske dinamike predsodkov v socioloških in zgodovinskih raziskavah.
- Obdobje osemdesetih in devetdesetih let 20. stoletja, ki se je soočilo s problemom neizogibnosti ter univerzalnosti predsodkov in medskupinskih konfliktov. Ukvarjalo se je z vprašanjem psiholoških procesov, ki so podlaga medskupinskim konfliktom in predsodkom. Predsodki so bili označeni kot neizogiben rezultat oziroma izid družbene kategorizacije; v teoriji in raziskovanju predsodkov prevladujeta družbena kognitivna usmeritev in eksperimentalno raziskovanje (Duckitt, 1992: 48- 62).

Iz navedenega sledi, da Duckitt razvoj raziskovanja in teorij predsodkov vidi v dveh korakih, in sicer:

- a) prvi korak: konceptualizacija predsodkov in opredelitev njihove narave;
- b) drugi korak: iskanje in opredelitev vzrokov oziroma procesov, zaradi katerih predsodki nastanejo.

Mirjana Nastran Ule socialno psihološke teorije predsodkov deli na tri vsebinsko različna obdobja (Ule, 1999: 301-308):

- Predsodki med kognitivno in psihoanalitsko paradigmo

V obdobju med dvajsetimi in petdesetimi leti 20. stoletja, ko se je torej raziskovanje predsodkov začelo, je bil poudarek na kognitivnem aspektu predsodkov, saj gre za poenostavljanje in posploševanje s ciljem lažjega obvladovanja kompleksnega sveta. Raziskovanje predsodkov se je ukvarjalo predvsem s psihološkimi procesi, ki spremljajo nastanek predsodkov. S tem je bila pozornost usmerjena na posameznika in na njegov psihološki svet. Med teorije tega obdobja, ki so zaznamovale nadaljnji razvoj socialne psihologije in teorij predsodkov, sodita Adornova teorija avtoritarne osebnosti in Allportova stališčna paradigma. Predstavniki tega obdobja so npr. Lippman, Katz in Braly, Hovland in Sears, Dollard, Adorno, Allport.

- Kritična analiza predsodkov

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stol. je prišlo v raziskovanje predsodkov do novih ugotovitev in do analize predsodkov v širšem družbenem kontekstu. Raziskovanje predsodkov se je usmerilo na delovanje predsodkov v določenem okolju, saj je vpeto v družbene sisteme in povezano z družbenim življenjem, vedenjem, vplivanjem, vodenjem, in z družbeno močjo. Vsebinsko nove so težnje po preseganju dualizma med individualnim in družbenim ter po vključevanju novih vidikov in poudarkov, kot so (npr.): domneva o skupinski ali interakcijski naravi predsodkov, raziskovanje zgodovinske in družbeno-strukturalne podlage predsodkov, analiza spreminjanja predsodkov v družbeno in politično moč, opazovanje predsodkov kot sestavine socialnih reprezentacij ter laičnega in znanstvenega diskurza.

Za razvoj kognitivnih teorij je pomembna predvsem Tajfel-Turnerjeva teorija o skupinskih kategorizacijah in skupinsko generirani socialni identiteti posameznika, ki je kognitivni, emocionalni in vedenjski komponenti predsodkov dodala še motivacijsko.

- Družbena konstrukcija in dekonstrukcija predsodkov

V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja je bila pozornost strokovne javnosti namenjena predvsem spoznavanju družbene konstrukcije predsodkov, da bi z razumevanjem le-te lahko predsodke odpravili. Raziskovanje predsodkov se razširi na raziskovanje zgodovinske in družbene konstrukcije predsodkov ter na raziskovanje sprememb v izražanju predsodkov v sodobnih družbah. Raziskovanje družbene konstrukcije predsodkov je pogosto le del širših konceptualnih raziskav, v katerih avtorji dokazujejo družbeno in zgodovinsko relativnost ključnih psiholoških pojmov in tistih pojavov, ki jih zajemajo. Zaradi obremenjenosti razprav, ki se ukvarjajo s predsodki ter njihovimi vzroki in učinki, s pričakovanji, vnaprejšnjimi sodbami in vrednotnimi opredelitvami, je bil pojem predsodkov podvržen kritiki in analizi tipičnih diskurzov in jezikovnih iger, vezanih nanj. Šele po tem stopi v veljavo teoretsko in praktično pomenljiv pojem. Predvsem predstavniki socialnega konstruktivizma in dekonstruktivizma opozarjajo na teoretsko naivne koncepte dotedanjih vodilnih teorij. Hkrati opozarjajo tudi na družbene interese dominantnih skupin modernih družb. Slednje so tudi skozi znanost, v tem primeru skozi psihologijo, skušale legitimirati in objektivizirati svojo družbeno moč, ideološke in druge aparate moderne države ter potlačiti odpore tistih skupin, ki se niso strinjale s svojim podrejenim položajem.

4. PREDSDODKI MED KOGNITIVNO IN PSIHOANALITSKO PARADIGMO

Mirjana Nastran Ule začetek raziskovanja predsodkov postavi na začetek dvajsetih let 20. stoletja v ZDA z Lippmanovo študijo *Public Opinion* (l. 1922), v kateri je Lippman prvič uporabil pojma predsodek in stereotip. Med njima ni natanko razlikoval; stereotipe je definiral kot parcialne, posplošene in enostranske predstave o svetu, predsodke pa kot emocionalno nabite negativne socialne stereotipe. Stereotipi kot slepe pege v mišljenju ovirajo pridobivanje objektivnega, neobremenjenega razmišljanja in vedenja. Služijo psihološki obrambi socialnega položaja posameznika, ki postane neobčutljiv za nasprotno argumente in za spremembo stvarnosti. Lippman je opozoril tudi na kognitivno opredelitev stereotipov: stereotipi posameznika omogočajo procesiranje in kategoriziranje preveč kompleksnega sveta. Tako je vzpostavil na videz nepresegljivo nasprotje med kritiko oziroma zavračanjem stereotipov in predsodkov ter njihovo nujnostjo za obvladovanje sveta. To nasprotje še vedno močno vpliva na razvoj raziskovanja in oblikovanja teorij predsodkov (Oaks in drugi, 1994; Ule, 1999).

Empirično raziskovanje predsodkov se je razmahnilo v tridesetih letih 20. stoletja. Katz in Braly sta stereotipe definirala kot enostranske in posplošene kolektivne predstave o drugih ljudeh, predsodke pa kot negativna in emocionalno nabita stališča do določenih skupin ljudi, ki določajo negativne reakcije posameznikov do članov drugih socialnih skupin. Pri stereotipih gre za čiste kognitivne strukture, pri predsodkih pa za kompleksne mentalne strukture, ki vsebujejo kognitivno, emocionalno-afektivno in vedenjsko komponento. Poudarila sta, da predsodki in stereotipi o drugih ljudeh zabrišejo zaznavanje razlik med ljudmi in poudarjajo zgolj pripadnost posameznika določeni skupini (Ule, 1999). To ugotovitev sta kasneje v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja izpostavili, preučevali in razvili Taylorjeva in Turnerjeva teorija medskupinskih primerjav in skupinsko generirane socialne identitete (Ule, 1999: 302).

V času tridesetih in štiridesetih let so psihologi jasno zaznali povezavo med ekonomsko stisko in porastom rasizma, etničnega nasilja in predsodkov manjšin nasploh. Krepitev fašizma in nacizma v tem obdobju ter z njima množični politični in socialni obračuni na etnični in rasni podlagi so pokazali, da Lippmanove, Katzove in Bralyjeve, pretežno kognitivne teorije predsodkov, ne zadoščajo za obravnavo tega pojava. Očitno je bilo, da za razlago predsodkov ne zadostujejo znanja in ugotovitve dotedanjih teorij. Hovland in Sears sta postavila tezo, da predsodke poganja frustracija posameznikov zaradi življenjskih težav in neuspehov. Frustracije in negativna čustva se usmerijo proti članom socialnih skupin, ki so opredeljeni kot drugačni oziroma do katere ima posameznik negativne predsodke. (Predsodki se hranijo s posameznikovim nezadovoljstvom in frustracijami) (Ule, 1999). Dollard je prav na primerih rasnega nasilja razvil svojo frustracijsko teorijo agresivnosti leta 1939. Po tej teoriji so predsodki verbalni izrazi agresije, ki se pogosto usmeri k lahko dosegljivim in občutljivim tarčam (kot so npr. manjšine), in ne proti dejanskim vzrokom frustracije. Frustracijska teorija agresivnosti je vzroke za predsodke in njihovo krepitev iskala v iracionalnih, nezavednih gonilih, ki zlahka zajamejo množice. To je vodilo mnoge raziskovalce predsodkov k psihoanalitskim razlagam nastanka in delovanja predsodkov v posamezniku (Ule, 1999: 303).

Teorije predsodkov, ki temeljijo na Freudovem psihoanalitskem pristopu, izhajajo iz prepričanja, da osebnostna struktura vpliva na mišljenje in vedenje posameznika. Tako je vsak tip osebnosti nagnjen k določenemu mišljenju in vedenju. To pomeni, da preko poznavanja osebnostne strukture posameznika lahko sklepamo na njegove miselne in vedenjske odzive na okolje. Po Freudovi teoriji lahko nesproščena emocionalna energija privede do spodkopavanja posameznikove integritete (Hinton, 2000). Zato njegov 'ego', ki predstavlja družbeno oblikovan, kontrolni del osebnosti, preusmeri to energijo, da se lahko sprosti. Tako recimo jeze, ki jo čutimo do posameznika, ki ima moč in zahteva spoštovanje, zaradi družbene nesprejemljivosti ne stresemo nanj, ki/čeprav je jezo izzval, temveč jo potlačimo in jo izživimo na nekom drugem. Ta 'nekdo' je predstavnik šibkejše družbene skupine kot je naša, torej je šibkejši kot smo to mi. Na ta način posameznik ohranja neproblematičnost v odnosu do predstavnikov skupin, katere spoštuje in so mu blizu (starši, družina, družbeni sloj, kateremu pripada), negativna čustva, ki mu jih le-ti zbujejo pa preusmeri na pripadnike drugih skupin, katere zaznava kot neprijetne in agresivne (Hinton, 2000: 16).

Najbolj znamenita in vplivna študija o predsodkih, ki je izrecno uporabila psihoanalitski teoretski pristop, je bila študija Adorna in sodelavcev, ki se je ukvarjala z izvorom antisemitizma oziroma s strukturo predsodkov.

Leta 1950 je bila objavljena v knjigi z naslovom *Authoritarian Personality* (Ule, 1999: 303). Osnovno vprašanje, na katerega so želeli odgovoriti, je bilo, zakaj ljudje sovražijo Žide. To konkretno vprašanje se je ponujalo samo po sebi zaradi dogodkov druge svetovne vojne. Ugotovili so, da je antisemitizem povezan predvsem z etnocentrizmom in konzervatizmom, ta skupek predsodkov pa so poimenovali antidemokratska orientacija. Domnevali so, da je sindrom antidemokratske orientacije povezan s posebno strukturo osebnosti, poimenovano avtoritarna osebnost. Osebe s tako strukturo osebnosti nekritično sledijo vodjem oziroma večini. Držijo se konvencionalnih vrednot in načina življenja, ki jih pogosto uveljavljajo prav politični in religiozni voditelji, obenem pa zavračajo nekonvencionalnost oziroma drugačnost (Ule, 1994: 111). Z raziskovanjem so ugotovili pomembne pozitivne korelacije med lestvico avtoritarnosti in sindromom antidemokratske orientacije, s čimer so potrdili osnovne hipoteze o povezavah med strukturo stališč (antidemokratske orientacije) in avtoritarno strukturo osebnosti (Ule, 1994: 112).

Poglavitni vzrok naj bi bila avtoritativna vzgoja v otroštvu, saj naj bi se avtoritarnost obnavljala skozi primarno socializacijo; avtoritarni starši vzgajajo avtoritarne naslednike. Osnovna poteza tovrstne vzgoje je stroga disciplina, kjer se neposlušnost kaznuje z odtegotovanjem ljubezni. Tako vzgojen otrok se boji svojih staršev, obenem pa je odvisen od njih. Na zavestni ravni jih morda spoštuje, toda nezavedno jih sovraži. Ta čustva kasneje prenese na odnos do drugih avtoritet in simbolov moči ter na odnos do referenčnih skupin. Etnični predsodki so potisnjeno sovraštvo, ki bi lahko ogrozilo lastno skupino, če se ne bi preneslo na pripadnike drugih skupin. To je strah, ki ga otrok ni mogel izraziti, a ga je kasneje kot odrasel človek prenesel na tiste skupine in posameznike, ki so na nek način manjvredni (Ule, 1994: 113).

Po Adornu torej sovraštvo posameznika do stigmatiziranih skupin izhaja iz represije in odpovedi, predvsem v njegovem otroštvu. Nezavedno nakopičeno sovraštvo potrebuje nadomestni objekt, na katerem se sproži in sprosti. V ta nadomestni objekt posameznik projicira svoje strahove in sovraštvo. Izražanje predsodkov je tako instrument, oziroma izraz prenašanja, ali preusmeritve, agresije z dejanskega vzroka na nadomestni objekt. Rezultat tega je prevelika vdanost posameznika avtoritetam, visoka stopnja konformizma in sovraštvo do marginaliziranih in stigmatiziranih skupin. Tako stereotipi kot predsodki predstavljajo posamezniku sredstvo za lažje orientiranje v hladnem, odtujenem in večinoma nerazumevajočem svetu (Ule, 1999: 303). Adornova študija je omejila razlago predsodkov na individualni kontekst, oziroma na osebnostne značilnosti posameznika, čeprav ne gre zanikati njene družbenokritične naravnosti. Vendar družbeni in zgodovinski kontekst predsodkov v tem primeru deluje kot samostojna in nediferencirana enota proti posamezniku, katerega sili v določeno obrambno ravnanje zoper družbeno prisilo, saj le tako lahko obstane.

Študija Avtoritarna osebnost je najpogosteje citirana psihološka študija in je močno vplivala na razvoj socialne psihologije. Prišlo je do polarizacije socialnih psihologov na tiste, ki so dopuščali uporabo psihoanalize in drugih tako imenovanih spekulativnih teorij v psiholoških razlagah predsodkov, ter nasprotno na tiste, ki so temu nasprotovali in so se naslanjali na domnevno empirično bolj podprte behavioristične ali kognitivistične metode in teorije (Ule, 1999).

5. ALLPORTOVA TEORIJA PREDSDOKOV

G. W. Allport je v svoji študiji *The Nature of Prejudice*, ki jo strokovna javnost šteje za temeljno delo na področju psihologije predsodkov, sistematično pristopil k znanstveni obravnavi predsodkov. Njegova analiza je hkrati tudi izjemno široko zastavljena. Namesto dveh ravni analize predsodkov, na ravni posameznika in na družbeni ravni, kot predlagajo številni avtorji (npr. Ashmore, Babad s sodelavci, Ehrlich), je Allport opredelil kar šest ravni¹:

- zgodovinska raven,
- družbenokulturna raven,
- situacijska raven,
- osebnostna raven,
- fenomenološka raven,
- raven dražljaja objekta.

Allport je sledil behaviorističnim in kognitivističnim modelom raziskovanja in psihološkim razlagam ter nato razvil lastno teorijo predsodkov iz Lippmanove teze in postavil osnovo za poglobljeno in kompleksno preučevanje predsodkov. Razvil je tezo, da so predsodki skupki stališč, ki imajo poleg kognitivne in emocionalne še konativno (aktivno) komponento, saj na različnih ravneh vplivajo na naše delovanje (Ule, 1999). Stereotipe in predsodke je pojmoval kot mehanizme socialne kategorizacije, kot kognitivne sheme, ki poenostavljajo in organizirajo posameznikovo zaznavanje družbenega sveta in situacij.

The Nature of Prejudice odraža tri značilnosti Allportovega prispevka psihologiji. Ponuja obsežen, eklektičen vidik, ki zajema od zgodovine do psiholoških učinkov predsodkov na žrtve predsodkov. Kljub temu, da premalo pozornosti nameni družbenim faktorjem, poveže psihologijo s številnimi njej sorodnimi področji. Njegov pristop odlikuje odprt pogled na številne aspekte obravnavanega fenomena (Pettigrew, 1999: 420).

¹ Prim.: Duckitt, 1992:44.

Allport je začetnik tako imenovane 'stališčne paradigme' v raziskovanju stereotipov in predsodkov, ki do danes prevladuje v socialni psihologiji. Ta koncept je bil na Zahodu posebej priljubljen tudi zato, ker je nastopal zoper vrednotno preobremenjene teoretske in metodološke pristope v družboslovju, v prvi vrsti zoper družbenokritične in teoretske pristope, npr. marksizem ali psihoanalizo (Ule, 1999: 304).

Marksizem in psihoanaliza sta bili prevladujoči struji tega obdobja. Marksistična teorija je trdila, da predsodki izvirajo iz spleta razrednih konfliktov in družbeno-ekonomskih razlik. Z revolucionarnimi spremembami družbenega konteksta naj bi predsodki izgubili svoje zaledje. Freudovska psihoanaliza je izhajala iz predpostavke, da vsako osebo, ki ima predsodke, zaznamujejo določene kompleksne osebnostne značilnosti. Osebnost s predsodki je avtoritativna osebnost, rigidna, ideološko konzervativna, konvencionalna, površna in distancirana od čustev. Da bi predsodke oziroma njihovo psihopatološke korenine odpravili, je potrebno spremeniti puritansko družinsko okolje, ki temelji na kaznovanju, in v katerem so bili posamezniki vzgajani (Young-Bruehl, 1996: 7-8).

5.1. Trikomponentni model predsodkov

Od Allporta dalje poznamo tezo, da so predsodki skupki stališč, in kot taki imajo kognitivno, emocionalno oziroma evaluativno ter konativno oziroma vedenjsko komponento (Brown, 1995; Ule, 1994). Stališča so nekakšni inidici tega, kar čutimo in mislimo o ljudeh, predmetih, temah in dogodkih v našem okolju. Poleg tega nam dajejo vpogled in možnost sklepanja na bodoče vedenje preko predvidevanja odziva na soočenje z določenim objektom posameznikovih prepričanj (Allport, 1935).

Stereotipi pripadajo kognitivni komponenti predsodkov, predsodki pa naj bi imeli zlasti izrazito emocionalno oziroma evaluativno komponento. Močna emocionalno-evaluativna komponenta naj bi bila vzrok za moč in iracionalnost predsodkov, saj so (predsodki) zasidrani v iracionalnih, nezavednih plasteh osebnosti ter nanje ne moremo vplivati z razumnimi argumenti in podajanjem novih dejstev ali informacij. Če bi to zvezo z emocionalno-afektivno komponento predsodkov in

zavednim vrednotenjem socialnih zaznav nekako prekinili, bi prevladala racionalna, miselna komponenta predsodkov, na katero bi potem lahko zavestno vplivali s prepričevanjem in racionalnimi oblikami stališč.

V nasprotju z nekaterimi avtorji (Katz, Braly) je Allport razlikoval med stereotipi in predsodki, čeprav ne povsem jasno. Stereotipe je opredelil kot posplošene in poenostavljene sodbe posameznika o drugih ljudeh oziroma družbenih skupinah, ki izhajajo iz običajnega delovanja socialne percepcije oziroma socialne kategorizacije. Predsodki so sovražna čustva (antipatije) do drugih posameznikov ali družbenih skupin, ki temeljijo na napačnih in nefleksibilnih posplošitvah ter na določenih (negativnih) socialnih stereotipih (Allport, 1954). So stabilne, nefleksibilne duševne strukture, ki so neodvisne od zavesti posameznika (Allport, 1954).

Trikomponentni model stališč (kognitivna, afektivna in konativna komponenta) sproža določena vprašanja in probleme. Nikoli ni bilo natančno opredeljeno, kako te tri komponente vplivajo ena na drugo ter na vedenje. Tako ni jasno, ali gre za močno povezano medsebojno delovanje ali za precejšnjo stopnjo neodvisnosti teh treh komponent. Model implicira, da je vedenje določeno z vsemi tremi komponentami, vedenjska komponenta pa je pogosto obravnavana kot najpomembnejša od vseh treh. Tudi napovedovanje vedenja na podlagi raznih lestvic kot je Likertova, ni zanesljiva. Zaradi vseh teh razlogov se v zadnjih dvajsetih letih trikomponentni model stališč opušta, nadomeščata ga dvo- in enodimenzionalen pristop (Duckitt, 1992: 12-13).

Dvodimenzionalni oziroma dvokomponentni model predvideva, da se negativni stereotipi in negativna čustva združijo in oblikujejo stališča s predsodki. Vedenjska komponenta je neodvisen konstrukt, poimenovan 'vedenjski namen'. Vedenjski namen je posameznikov zavestno oblikovan namen (kako se je namenil), da se bo vedel v odnosu do danega objekta. Po enodimenzionalnem pristopu je stališče popolnoma afektiven konstrukt, ki je konceptualno in empirično ločen od kognitivne in vedenjske komponente trikomponentnega modela. Posamezne faze oblikovanja in izražanja predsodkov linearno sledijo ena drugi: stereotipna prepričanja vodijo v stališča s predsodki, ki oblikujejo vedenjski namen, ta pa se izrazi kot diskriminatorno vedenje (Duckitt, 1992: 12-15).

5.2. Stereotipi in predsodki kot mehanizmi socialne kategorizacije

Stereotipe in predsodke je Allport pojmoval kot mehanizme socialne kategorizacije, kot kognitivne sheme, ki poenostavljajo in organizirajo posameznikovo videnje družbenega sveta. Socialna kategorizacija je po Allportu poseben primer kategorizacije zaznav v zaznavnem procesu, ki zajema objekte socialne narave. Bistvena domneva v delovanju socialnih kategorij je, da nam te kategorije omogočajo jasno delitev ljudi na tiste, ki pripadajo določenim skupinam, in na tiste, ki jim ne pripadajo (npr. delitev na 'nas' in 'druge' - tuje, drugačne). Socialne kategorije homogenizirajo razlike med člani iste kategorije in potencirajo razlike med člani različnih kategorij. *Stereotipi in predsodki so način izražanja socialnih kategorizacij. So naravni rezultat človekovih kognitivnih procesov in postanejo negativni le v določenih družbenih okoliščinah.*

Kategorizacija je osnova za predsodke, vendar sama kategorizacija še ni obremenjena s predsodki. Bistvena značilnost predsodkov je, da tovrstna stališča vztrajajo pri svoji nespremenljivosti tudi, ko je dokazana njihova zmotnost. Kot pravi G. W. Allport: »Vnaprejšnje sodbe postanejo predsodki samo, če so nespremenljive, ko so soočene z novim vedenjem« (Allport, 1954: 9).

Allport razlaga trajnost in nefleksibilnost predsodkov z nefleksibilno, rigidno socializacijo otrok v družini in šoli ter s prenašanjem tradicionalnih predstav skozi različne oblike komuniciranja, npr. skozi podobe v knjigah, filmih, medijih, na nove generacije. Gre za prenašanje vedenjskih in miselnih vzorcev z ene generacije na drugo. Zato je za izkoreninjenje predsodkov odločilna vzgoja otrok.

Poleg empiričnih tehnik za opazovanje in 'merjenje' predsodkov, kakršne so pred tem razvili že drugi avtorji, npr. Likert, je Allport razvil tudi vrsto empirično podprtih domnev o tem, kako delujejo predsodki na vedenje posameznikov in kako lahko reduciramo predsodke oziroma zmanjšamo njihovo moč in razširjenost. Tehnike za reduciranje predsodkov je na grobo razdelil na dva tipa programov, in sicer na programe, ki poudarjajo spremembo socialne strukture, in na programe, ki poudarjajo spremembe na osebni ravni. Pri tem je upošteval, da ne gre za strogo ločitev, temveč da lahko v praksi pride do njihovega prepletanja.

Osnovna teza teh programov je, da se predsodke da preseči preko socialnih stikov med različnimi socialnimi skupinami. Po tej tako imenovani hipotezi stika naj bi boljše poznavanje resničnega življenja in stvarnih problemov obeh skupin privedlo do bolj racionalnih, utemeljenih in pravičnih stališč posameznikov tako do druge kot do lastne skupine. Pri tem bi se razvilo individualno in izkustveno ter ne več stereotipno zaznavanje in vrednotenje 'drugih'.

Kot je že bilo poudarjeno, je Allport pojmoval stereotype in predsodke za mehanizme socialne kategorizacije, kognitivne sheme, ki poenostavljajo in organizirajo posameznikovo videnje družbenega sveta.

Zaradi množice informacij in dražljajev, ki smo jim izpostavljeni vsak dan, so kategorizacije nujen in naraven proces, ki nam omogoča vzpostaviti red in opredeliti določene vzorce dogajanja, ki zaradi ponavljanja postanejo močno predvidljivi. Ta predvidljivost nam omogoča ustrezno ravnanje v dani situaciji, ki sčasoma postane rutina. Vsi dražljaji, ki po posameznikovi oceni sodijo v določeno kategorijo, so obravnavani na enak način in nanje posameznik reagira v skladu s svojimi izkušnjami. Predsodki nastanejo, ko s kategorizacijo pretiravamo, in vnaprejšnje sklepanje postane nevprijetno in resnično dejstvo, četudi nove informacije to zanikajo. Ko se predsodki soočijo z nasprotujočimi dokazi oziroma informacijami, se jim enostavno uprejo na čustveni ravni (Allport to imenuje čustvena odpornost - 'emotional resistance' - predsodkov). To je po Allportu bistvena značilnost predsodkov, po kateri jih lahko ločimo od drugih zmotnih predstav, ki temeljijo na napačnih informacijah, in ki se spreminjajo v skladu s sprejemanjem novih, drugačnih informacij.

Pri definiciji predsodkov Allport izrecno poudari, da gre za prepričanja in iz tega izhajajoča vnaprej posplošena stališča: »Povedali smo, da primerna definicija predsodka vsebuje dve bistveni sestavini. Vsebovati mora stališče favoriziranja ali odklanjanja in povezana mora biti s posplošenimi (zatorej zmotnimi) prepričanji« (Allport, 1954: 13).

Allport med njimi ne razlikuje natančno, saj eno vodi k drugemu, vendar pa opozori na nespremenljivost stališč. V nasprotju s stališči so prepričanja posameznika bolj fleksibilna in se spreminjajo z racionalnim dokazovanjem njihove zmotnosti. Vendar pa se prepričanja zelo

spretno prilagajajo negativnim stališčem, ki jih ima posameznik, in katera je veliko težje spremeniti. Kakor hitro dokažemo zmotnost enega prepričanja, se bo v skladu z negativnim stališčem izoblikovalo novo na podlagi nanovo prejetih informacij. Gre za proces racionalizacije, v katerem se prepričanja prilagajajo stališčem. V nespremenljivosti in odpornosti stališč tiči nespremenljivost in odpornost predsodkov.

Proces kategorizacije, ki vodi v potencialno zmotno in vnaprejšnje sklepanje, izhaja iz načina človeškega življenja in mišljenja. Kamorkoli gremo, naletimo na ločevanje na skupine. Ljudje se družijo s sebi enakimi in se ne družijo z drugimi, drugačnimi (delitev na 'nas' in 'druge'). Razlog za to avtomatično kohezivnost skupin je zgolj primernost. V življenju nam skupina, ki nas obdaja (in-group), nudi vse, kar potrebujemo, zato ni potrebe, da bi se obračali na druge (out-group). Veliko lažje je živeti v že znanem krogu ljudi z enakimi predispozicijami, kot se prilagajati drugim z drugačnim jezikom, hrano, oblačili, kulturo ali pa ljudem z drugačnim nivojem izobrazbe in pričakovanj. Za drugačnost gre že, ko se srečamo z ljudmi z drugačnim (višjim ali nižjim) družbenim in ekonomskim položajem.

Tako pripadniki človeškega rodu živimo v glavnem s sebi enakimi, kar zahteva od vsakega posameznika najmanj truda. Kljub temu do določenega stika slehernega posameznika z drugimi (out-group members) slej ko prej pride, predvsem na področju njegovega dela. Pri tem gre predvsem za družbene in ekonomske razlike. Stiki na delovnem mestu sami le redko zadostujejo, da bi se presegle psihološke ločnice. Ni nujno, da dominantna skupina prisili manjšino, da ostane ločena, ob strani. Pogosto želijo pripadniki manjšine ohraniti svojo identiteto in s tem že znane vzorce obnašanja in jezika. Tako obstaja dejstvo, da skupine težijo k medsebojni ločenosti.

Ko se ta ločenost vzpostavi, se nato psihološko 'razdela'. Ločene skupine imajo med seboj le malo komunikacijskih kanalov, kar vodi do novih zapletov. Brez težav poglobljajo razliko med lastno skupino in drugimi skupinami ter narobe razumejo osnovo za ta pojav; velike razlike med skupinami zanje obstajajo prav zaradi teh razlik in ne zaradi pomanjkljive komunikacije. Ta ločenost med skupinami lahko vodi v odkrit konflikt interesov kot tudi v številne namišljene konflikte (Allport, 1954: 19).

Narava življenja in mišljenja torej sama po sebi vodi v vzpostavitev kategorij. Ko so kategorije enkrat vzpostavljene, so osnova za vnaprejšnje sklepanje in sodbe. Vendar pripadnost neki skupini ne vodi nujno v sovražnost do drugih skupin (Allport, 1954; Brewer, 1999).

5.3. Socialna kategorizacija

Proces kategorizacije vsebuje pet pomembnih značilnosti (Allport, 1954: 20-22):

1. oblikuje široke razrede in skupine za usmerjanje vsakdanjih prilagoditev. Večinoma se sklicujemo in zanašamo na vnaprej vzpostavljene kategorije. Določen dogodek tipiziramo, ga uvrstimo v znano rubriko in temu primerno ravnamo. Tudi če se zmotimo in dogodek ne sodi v določeno kategorijo, kamor smo ga uvrstili, ravnamo racionalno - naše ravnanje ima osnovo v veliki verjetnosti, da je temu tako.
2. kategorizacija asimilira čim več se da v eno skupino. Probleme rešujemo na najlažji način, tako da jih na hitro uvrstimo v zadovoljivo kategorijo in to kategorijo uporabimo kot sredstvo za vnaprejšnje sklepanje oziroma za rešitev problema. Operiramo z omejenim številom kategorij - število kategorij je najmanjše možno, ki nam še omogoča primerno delovanje.
3. kategorija nam omogoča, da hitro identificiramo objekt, ki ga zaznavamo. Vsak dogodek ima določene 'znake', ki nam služijo kot vodilo, da se na določeno kategorijo ustrezno odzovemo ali odreagiramo. Če prevladujoča kategorija vsebuje negativna stališča in prepričanja, se bomo dogodkom z znaki te kategorije avtomatično izogibali ali jih zavračali. Allport je opredelil pet načinov, kako predsodki odsevajo v našem delovanju. Stopnjujejo se od najmanj do najbolj škodljivega s stališča žrtve predsodkov: negativno usmerjeno besedno izražanje, izogibanje, diskriminacija, fizičen napad, uničenje. *Kategorije so močno povezane s tem, kar vidimo, kako sodimo in kaj storimo* (Allport, 1954: 21).

4. kategorija nasiči vse, kar vsebuje znotraj istega koncepta razumevanja in čustvovanja. Nekatere kategorije so skoraj popolnoma intelektualne, pravimo jim koncepti. Mnogi koncepti vsebujejo, poleg stališča: *kaj to pomeni*, tudi stališče: *kako o tem čutimo* (nekaj favoriziramo ali zavračamo).
5. kategorije so lahko bolj ali manj racionalne. Racionalne kategorije nastanejo na podlagi nekih informacij in izkustev, se z izkustvom večajo in so stvarne. Neracionalne kategorije pa nastanejo brez ustreznih dokazov, da je temu res tako. Nastanejo z enako lahkoto kot racionalne kategorije, če ne še lažje, saj so emocije prej v skladu s čustvom kot z objektivnim dejstvom. Emocije rodijo nove emocije in s tem nove (iracionalne) kategorije. Le-te niti najmanj ne upoštevajo dokaze oziroma dejstva.

Ko so kategorije vzpostavljene, so zelo odporne na spremembe in zunanje vplive. Tudi kadar se soočimo z dejstvi, ki nasprotujejo naši kategorizaciji, slednje ostanejo nespremenjene. Selektivno sprejemamo nova dejstva in jih dodajamo kategoriji, če utrjujejo naša prejšnja prepričanja. Poleg tega naše predpostavke ostanejo nespremenjene ob soočenju z dejstvi, ki jim močno oporekajo tako, da priznavajo izjeme. S tem naša kategorija ostane nedotaknjena, nespremenjena, še vedno velja za večino zaznav, ki vanjo sodijo.

Najpomembnejše kategorije so posameznikove vrednote². Glede na te vrednote človek živi in jih le redko pretehta, raje jih čuti, potrjuje in brani. So tako pomembne, da so se jim razum in dejstva prisiljena podrediti.

V zvezi z vrednotami se pojavljata dva tipa predsodkov, ki jih je Allport prevzel po Spinozi. Ta je v odnosu posameznika do drugih ljudi opredelil ljubezenske predsodke (love-prejudice) in sovražne predsodke (hate-prejudice). Ljubezenski predsodki so predsodki, ko posameznik zaradi svoje ljubezni do nekoga prekomerno povečuje vrline ljubljene osebe oziroma jih povečuje

² Tudi Turner tesno povezuje vrednote, prepričanja in stališča, skupaj z normami in socialnim vplivanjem (Bečaj, 1997).

bolj, kot je res. Njihovo nasprotje so sovražni predsodki, zaradi katerih iz sovražnosti do nekoga o njem mislimo slabše, kot je upravičeno.

Tovrstni predsodki veljajo tudi za druge pojave, s katerimi se srečujemo v vsakdanjem življenju, ne samo za živa bitja, gre lahko npr. za predmet, klub, državo (Allport, 1954).

Ko posameznik brani njemu lastno kategorično vrednoto, to lahko privede do oškodovanja interesov ali varnosti drugih ljudi oziroma kategorij (tipičen primer so vojne, ko je posameznik pripravljen tudi ubijati za svoje ideale). Tako sicer pozitivni predsodki povzročijo nastanek negativnih, sovražnih predsodkov do tistih kategorij, ki v očeh posameznika ogrožajo zanj pomembno kategorijo. Iz tega sledi, da negativni predsodki izhajajo iz posameznikovega vrednotnega sistema (Allport, 1954).

5.4. Temeljni doprinos Allportove teorije predsodkov

Allport je v svojem delu *The Nature of Prejudice* sistematično pristopil k fenomenu predsodkov. Njegov namen je bil celovito predstaviti ta pojav in izpostaviti njegove bistvene značilnosti ter s tem pokazati, da gre za raznolik in zapleten pojav, zato ga je težko opredeliti, opazovati, razumeti in razložiti, kar pa nas ne sme odvrniti od njegovega preučevanja. Zavedal se je kompleksnosti in obsežnosti svojega dela, zato se je trudil upoštevati različna dognanja na področju preučevanja predsodkov, jih predstaviti in uporabiti na način, ki jih medsebojno ne izključuje. Tako je poleg družbenih dejavnikov upošteval tudi psihološke, raziskoval je izvor predsodkov, vpliv in pomen skupin ter razlikovanj med njimi, se ukvarjal z dinamiko predsodkov ter poskušal najti način za izkoreninjenje predsodkov. Ponudil je ideološko neobremenjen pristop, ki je bil zaradi svoje nevtralnosti nadvse dobrodošel, predstavljal je alternativo marksističnim ali freudovskim teorijam. Z obravnavanjem predsodkov je hkrati opozoril na določene probleme in nakazal različne možnosti za nadaljnje raziskovanje, zato ne preseneča, da so mnogi znanstveniki kasneje našli osnovo za svoje delovanje prav v Allportovem *The Nature of Prejudice*.

Predsodke je Allport opredelil kot stališča ter izpostavil tri komponente - kognitivno, emocionalno in vedenjsko. Tako imenovana stališčna paradigma prevladuje v socialni psihologiji še dandanes.

Stališča so nekakšni inidici tega, kar čutimo in mislimo o ljudeh, predmetih, temah in dogodkih v našem okolju. Poleg tega nam dajejo vpogled in možnost sklepanja na bodoče vedenje. Stereotipi pripadajo kognitivni komponenti predsodkov, predsodki pa naj bi imeli zlasti izrazito emocionalno oziroma evaluativno komponento. Kot smo že ugotovili naj bi bila močna emocionalno-evaluativna komponenta vzrok za moč in iracionalnost predsodkov, saj so (predsodki) zasidrani v iracionalnih, nezavednih plasteh osebnosti ter nanje ne moremo vplivati z razumnimi argumenti ter podajanjem novih dejstev ali informacij. Če bi to zvezo z emocionalno-afektivno komponento predsodkov in zavednim vrednotenjem socialnih zaznav nekako prekinili in s tem racionalno, miselno komponento predsodkov izpostavili, bi nanjo lahko zavestno vplivali s prepričevanjem in racionalnimi oblikami stališč.

Zato ne preseneča, da je Allport, izhajajoč iz navedenega, oblikoval programe za zmanjšanje medskupinskih napetosti in predsodkov. Pri tem gre predvsem za učenje skozi medskupinske stike; posamezniki različnih družbenih skupin se skozi medsebojne osebne stike učijo razlikovati med posamezniki (in ne posploševati samo glede na njihovo pripadnost določeni skupini), ter jih kot take sprejemati in obravnavati. Tako individualne razlike presežejo okvir skupinske pripadnosti, ki je pred tem osnova za identifikacijo posameznika. Zaradi vpletenosti različnih družbenih skupin v medsebojne odnose, se ta pristop imenuje hipoteza stika.

Programi za zmanjšanje predsodkov so se tudi izvajali; sčasoma pa se je pokazalo, da brez družbenih sprememb, ki naj bi proces spremljale, samo na podlagi učenja, ne moremo pričakovati korenitih premikov na področju predsodkov in medskupinskih odnosov.

Naslednja pomembna komponente Allportove teorije predsodkov je kategorizacija. Stereotipe in predsodke je Allport pojmoval kot mehanizme socialne kategorizacije, kot kognitivne sheme, ki poenostavljajo in organizirajo posameznikovo videnje družbenega sveta. Kot taka je nujno potrebna za neproblematično delovanje posameznika v z dražljaji nasičenem okolju. Kljub temu,

da je kategorizacija osnova za predsodke, sama kategorizacija še ni obremenjena s predsodki. Bistvena značilnost predsodkov je, da tovrstna stališča vztrajajo pri svoji nespremenljivosti tudi, ko je dokazana njihova zmotnost.

Kadar se stališča in mnenja ob seznanjanju z novo informacijo temu primerno spremenijo in prilagodijo, ne gre za predsodke, temveč za zmotno prepričanje, oblikovano na podlagi netočnih ali pomanjkljivih informacijah. Če smo to pripravljene popraviti, ne gre za predsodke.

Proces kategorizacije ima pet pomembnih značilnosti:

1. oblikuje široke razrede in skupine za usmerjanje vsakdanjih prilagoditev,
2. kategorizacija asimilira čim več se da v eno skupino,
3. kategorija nam omogoča, da hitro identificiramo objekt, ki ga zaznavamo,
4. kategorija nasiči vse, kar vsebuje znotraj istega koncepta razumevanja in čustvovanja, in
5. kategorije so lahko bolj ali manj racionalne.

Ko so kategorije vzpostavljene, so zelo odporne na spremembe in zunanje vplive. Tudi kadar se soočimo z dejstvi, ki nasprotujejo naši kategorizaciji, slednje ostanejo nespremenjene.

Koncept kategorizacije je široko sprejet in tvori osnovo sodobnih kognitivnih teorij. Seveda gre pri tem za nova vprašanja in pristope. Allportovo teorijo kategorizacije sta nadgradila tudi H. Tajfel in J. C. Turner s teorijo socialne identitete oziroma s teorijo samokategorizacije.

6. TAJFEL-TURNERJEVA TEORIJA PREDSDODKOV

Kategorizacija je izhodišče tudi Tajfel-Turnerjeve teorije. Posamezniki v nepregledni množici iščejo svoje mesto, kar dosežejo s tem, da se opredelijo v odnosu do drugih. Pri tem iščejo podobnosti in razlike. Na podlagi le-teh se vzpostavijo kategorije, ki umeščajo posameznika v določen socialni kontekst.

Tajfel je oblikoval dve hipotezi. Prva hipoteza predvideva maksimiziranje razlik med skupinami, ko se kategorije enkrat vzpostavijo. Druga hipoteza napoveduje zmanjševanje razlik znotraj skupine (Tajfel, 1959: v Brown, 1995). Praktični test, ki sta ga izvedla Tajfel in Wilkes³, je potrdil prvo hipotezo: z uvedbo dihotomne kategorizacije so bile razlike zaznane pretirano (v tem primeru še enkrat večje kot v resnici). V zvezi z drugo hipotezo o zmanjševanju razlik znotraj skupine je bilo bistveno manj dokazov. Šele po celi vrsti preizkusov, ki ji je bila skupina podvržena, je prišlo do opaznih integracijskih procesov (Brown, 1995). S tem je bilo dokazano, da z uvedbo kategorije v sicer nediferencirano situacijo pride do dokaj predvidljivih popačenih učinkov na posameznikovo percepcijo in kognitivno delovanje (Tajfel in drugi v Stangor, 2000).

Osnovno prepričanje, ki tvori skupino je kategorija 'mi'. Kakor hitro začnemo razmišljati o nas, ki imamo nekaj skupnega, in o drugih, se vzpostavi dihotomija - dve različni kategoriji (Haslam in drugi, 1995a). Osnova za tvorjenje skupine je lahko karkoli, najpogosteje gre za življenjske okoliščine (družina, mesto bivanja, jezik, izobrazba, poklic itd.). Socialna kategorizacija je proces, ki je osnova za oblikovanje skupine v mišljenju posameznikov, ki so člani te skupine (Bar-Tal, 1998).

Številne študije so pokazale, da lahko posamezniki oblikujejo skupino na psihološkem nivoju že samo na osnovi skupne socialne kategorije, ko se primerjajo z ostalimi. Posameznike so označili kot člane neke skupine in slednji so se dejansko začeli temu primerno vesti (Bar-Tal, 1998). V

³ V testu so posamezniki morali oceniti dolžino črt, ki so jim bile pokazane posamično, razlika v dolžini med posameznimi črtami pa je znašala približno 1 cm. Pri tem so štiri krajše črte imele oznako A, štiri daljše pa oznako B, česar pa sodelujoči v testu niso vedeli. Pokazalo se je, da so dolžine črt opredelil precej natančno, z izjemo razlike med najdaljšo A in najkrajšo B; čeprav je bila razlika 1 cm, so jo zaznali kot 2cm.

študiji, ki jo je izvedel Tajfel s sodelavci l. 1971, so bili udeleženci razdeljeni v skupine na osnovi vsakdanjih značilnosti (npr. kateri slikar jim je bolj všeč: Klee ali Kandinsky).

Nato so jih prosili, da razdelijo točke, ki predstavljajo določen denarni znesek, med dve osebi, ki sta bili identificirani samo s podatkom, ali pripadajo njihovi skupini ali ne. Čeprav se posamezniki z enakimi preferencami niso srečali, je bilo že to dovolj, da so člane svoje skupine favorizirali in jim namenili večje vsote denarja kot pripadnikom druge skupine (Tajfel in drugi, 1971; Turner in drugi, 1983a). Eksperiment Billiga in Tajfela leta 1973 je dal enake rezultate, čeprav so bili posamezniki razdeljeni v dve skupini na podlagi naključne izbire oziroma meta kovanca.

Pomen prispevkov teh študij je v tem, da so pokazale, da za doživljanje pripadnosti neki skupini ni potrebno osebno, direktno izkustvo, temveč da zadostuje že neka informacija, ki postane osnova za samoopredelitev posameznika kot člana določene skupine. S tem je bila oblikovana osnova za temeljno prepričanje, ki je podlaga za nastanek skupine. Življenjsko izkustvo in prejeta informacija lahko vplivata na posameznike, da oblikujejo neko skupno resničnost, pojavi se nova socialna identiteta in nova samo-kategorizacija, kar je osnova za psihološki osnutek skupine. Sama pripadnost skupini pa zadostuje za spodbudo temeljnega vedenjskega predsodka, predsodka, zaradi katerega različno obravnavamo posameznike, ki so člani skupine, in tistih, ki to niso (Turner in drugi, 1979; Brown in drugi, 1980; Turner, 1980; St.Claire in drugi, 1982; McGarty in drugi, 1993b; Reynolds in drugi, 2000).

S tem je bila zavrnjena tudi predpostavka, da so predsodki značilni za določen tip mišljenja avtoritarne osebnosti, katere koncept je leta 1950 razvil Adorno s sodelavci, in ki jo je priznaval tudi Allport, čeprav ji ni dodelil osrednje vloge pri oblikovanju predsodkov. Allport je razlikoval med posamezniki s predsodki in tolerantnimi posamezniki. "Kognitivni procesi ljudi s predsodki so na splošno drugačni od kognitivnih procesov tolerantnih ljudi." (Allport, 1954: 175). Značilno za miselnost, ki je obremenjena s predsodki je, da na vseh izkustvenih področjih oblikuje monopolistične, nediferencirane, dvostranske in rigidne kategorije (Allport, 1954). V nasprotju s to trditvijo so Tajfelove študije pokazale, da kategorizacija in kategorizacijske oznake vplivajo na vsakega posameznika, ne samo na tistega s predsodki (Billig, 1985: 50).

6.1. 'Minimal Group' paradigma

Iz teh ugotovitev se je razvila tako imenovana Minimal Group paradigma, ki se tako imenuje zaradi nastanka skupine brez običajnih okoliščin, ki spremljajo skupinsko življenje - osebna interakcija, notranja struktura skupine, sklop norm, odnosi z drugimi člani itd. (Brown, 1995). Edino, kar posameznike povezuje (minimalni kriterij, ki zadošča za kategorizacijo oziroma oblikovanje skupine), je zavest, da so bili umeščeni v neko kategorijo - in ne v neko drugo. Z besedami Tajfela in Turnerja:

»V tej situaciji ni ne konflikta interesov ne predhodne sovražnosti med 'skupinami'. Ni nobene socialne interakcije med objekti niti kakršne koli racionalne povezave med ekonomskim lastnim interesom in strategijo znotrajskupinskega favoriziranja. Tako so te skupine čisto kognitivne in se nanje lahko obračamo kot na minimalne (skupine)« (Tajfel in drugi v Hogg in drugi, 2001: 99).

Kategorizacija se nanaša na psihološke procese, ki težijo k urejanju okolja v kategorije ali skupine oseb, predmetov ali dogodkov glede na podobnost med njimi, glede na ustrezno delovanje, ki ga zahtevajo ter glede na njihove namene in vedenje (Tajfel v Deschamps in drugi, 1998). Kategorizacija razdeli okolje na skupine subjektov, ki so si dejansko ali navidezno podobni glede na določen kriterij; ti subjekti se dejansko ali navidezno razlikujejo oziroma so drugačni od drugih subjektov glede na isti kriterij (Deschamps in drugi, 1998). Kategorizacija s sistematizacijo (z razdeljevanjem na skupine in urejanjem oziroma organiziranjem skupin v sistem) ter poenostavljanjem strukturira okolje.

Eden izmed najpomembnejših učinkov kategorizacije in z njo povezane poenostavitve je poudarjanje razlik med kategorijami (učinek kognitivne diferenciacije) in poudarjanje podobnosti znotraj iste kategorije (učinek asimilacije oziroma učinek kognitivne stereotipizacije). Na slednjo značilnost kategorizacije je opozoril že Allport v prej opisanem procesu kategorizacije (Allport, 1954).

Vsak element kategorije je označen z značilnostmi, ki so skupne vsem subjektom znotraj dane kategorije. Kategorija je torej skupina elementov, ki imajo skupno eno ali več značilnosti.

Allport je kategorijo definiral kot: »dostopno skupino povezanih idej, ki ima kot celota lastnost usmerjanja vsakdanjih prilagoditev (novim okoliščinam).« (Allport, 1954: 171) Kategorije so nam enostavno dostopne opredelitve subjektov, ki ne zahtevajo posebnega miselnega angažmaja, in ki nam poleg umeščanja subjekta v določen okvir nudijo tudi rešitev kako ravnati. Kognitivno dojetje in razumevanje je poenostavljeno oziroma bolj enostavno dojetje in razumevanje stvarnosti.

Socialna kategorija je v osnovi kognitivna kategorija, v katero so združeni posamezniki, ki imajo domnevno skupno eno ali več značilnosti (Hogg in drugi, 1985a; Hogg in drugi 1985b). Dejstvo, da so elementi kategorij pravzaprav ljudje, ne igra nobene vloge; proces kategorizacije ni zato nič drugačen (Allport, 1954). Kategorizacija je torej psihološki proces, ki poenostavlja dojetje fizičnega in socialnega sveta, ter način, na katerega posameznik ureja subjektivne zaznave svojega okolja.

Socialna kategorizacija, za razliko od kategorizacije fizičnih dražljajev, vsebuje tudi to, da se subjekti sami nahajajo znotraj sistema kategorij. So istočasno subjekti in objekti kategorizacije. Socialna kategorizacija minimizira razlike znotraj skupine in povečuje razlike med kategorijami. Poleg tega so te razlike uporabljene za vrednotenje. Ko imajo ljudje oblikovane reprezentacije dihotomnega sveta, kjer lahko posameznik pripada samo eni kategoriji, imajo oblikovana diskriminatorna stališča do članov drugih kategorij.

Turner in sodelavci so menili, da proces identifikacije s skupino vsebuje istočasno delovanje dveh procesov (Brown, 1995):

- ujemanje posameznika s tem, kar naj bi bile glavne značilnosti, ki definirajo prototip skupine, kateri pripada, ter
- maksimiranje distance med tem prototipom in prototipom druge skupine.

Pri tem je potrebno omeniti t.i. 'Roschian revolucijo', ki je zaznamovala socialno psihologijo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Brown, 1995). Roscheva je ugotovila, da obstajajo opazne variacije v strukturi kategorij: znotraj kategorij se člani razlikujejo po svoji tipičnosti. To jo je

vodilo k ideji prototipa in k ideji, da pripadnost skupini zahteva določeno raven podobnosti s prototipom (prototip je najbolj značilen predstavnik kategorije).

Novost tega pristopa je, da ne gre samo za določeno vsoto potrebnih lastnosti, da se posameznika uvrsti v določeno kategorijo, kot je to veljalo za klasičen pristop. Z raziskavami je Roscheva ugotovila, da nekateri člani kategorije delujejo kot referenčne točke. Ljudje jih zaznajo kot bolj reprezentativne člane kategorije od drugih članov (Haslam in drugi, 2001). Ti posamezniki so prototipi. Vsakič, ko kategoriziramo, nov primer primerjamo s prototipom; če je ugotovljena zadostna stopnja podobnosti z njim, ga uvrstimo v to kategorijo. Poleg tega velja, da več značilnosti ima nov primer skupnih z ostalimi člani kategorije, hitreje in z večjo gotovostjo ga bomo uvrstili v kategorijo. Kategorizacija zmanjša razlike med posameznimi člani iste kategorije in poudarja razlike med pripadniki različnih kategorij (Brown, 1995).

Socialne kategorije nam pomagajo predvsem razločevati med 'nami' in 'drugimi'. Posamezniki, ki so kognitivno in čustveno vezani na določene družbene skupine, sprejemajo tudi njihove načine socialne kategorizacije.

Tajfel je oblikoval dve hipotezi o kognitivnih posledicah kategorizacije:

- če kategorijo vsilimo objektom tako, da jih nekaj pade v eno skupino in nekaj v drugo, bo to imelo za posledico povečanje katerih koli že prej obstoječih razlik med skupinama;
- zaznane razlike znotraj skupine se bodo zmanjšale.

To pomeni, da se bodo pripadniki različnih skupin med seboj zaznavali kot bolj drugačne, kot dejansko so, med tem ko se jim bodo zdeli pripadniki iste skupine med seboj bolj podobni, kot v resnici so.

Določene socialne kategorije postanejo pomembne za našo identiteto takrat, ko pridemo v stik z 'drugimi'. Prav kategorija 'drugih' nam omogoča občutenje povezanosti in skupnosti z lastno skupino, ki je sicer ob odsotnosti te kategorije bolj ali manj neopazna. Tajfel opozarja na napake v presojanju (povečevanje razlik do drugih skupin in podobnosti znotraj skupine), ki jih radi naredimo v medskupinskih odnosih. Tajfel in Turner sta v raziskavah socialne kategorizacije

ugotovila, da so ljudje v skupinah bolj pozorni na razlike med skupinami kot na specifične lastnosti posameznih skupin. Homogenizacija je značilna posledica medskupinskih primerjav: večja je razlika med lastno in tujo skupino, bolj se nam zdi naša skupina homogena.

Uvajanje socialnih kategorij v socialno situacijo ne vodi samo v diskriminacijsko medskupinsko vedenje, temveč tudi v povezovanje posameznikov znotraj skupine, in sicer z oblikovanjem bolj pozitivnih stališč in izraženo naklonjenostjo do pripadnikov lastne skupine kot do pripadnikov drugih skupin, z etnocentrično pristranostjo v percepciji, vrednotenju in pomnjenju ter z altruistično usmerjenostjo do članov lastne skupine (Turner, 1989).

Stereotipi so na socialni ravni izraz pripisovanja značilnosti članom neke skupine zgolj na osnovi njihove pripadnosti tej skupini, ne da bi upoštevali individualnost posameznikov znotraj skupine. Klasifikacija, uporabljena kot osnova za stereotip, minimizira oziroma zanemarja razlike med člani in njihovimi značilnostmi znotraj skupine (Haslam in drugi, 1995b).

»Stereotip je pretirano prepričanje, povezano s kategorijo. Njegova funkcija je v tem, da upravičuje (racionalizira) naše ravnanje v odnosu do te kategorije.« (Allport, 1954: 191)

Gre za podobo ('image'), povezano z določeno kategorijo. Kategorija, kognitivna struktura, jezikovna oznaka in stereotip so aspekti kompleksnega mentalnega procesa. Preko jezikovnih oznak izražamo stereotipne posplošitve o kategoriji (Allport, 1954).

»Stereotip deluje kot sredstvo upravičenosti za kategorično sprejemanje ali zavračanje neke skupine ter kot selektivno sredstvo, ki ohranja enostavnost (poenostavljene) percepcije in mišljenja.« (Allport, 1954: 192). Stereotip ni kategorija, temveč fiksna oznaka vezana za kategorijo, ki deluje na tak način, da preprečuje diferencialno mišljenje o konceptu. Diferencialno mišljenje je fleksibilno in diskriminatorno, pripravljeno priznati razlike med določenimi pojavi in svojo zmotnost. Kot tako je nasprotno nefleksibilnemu, monopolističnemu mišljenju, ki je nefleksibilno in rigidno, nespremenljivo tudi, ko je soočeno z njim nasprotujočimi dokazi oziroma dejstvi. Tako ustvarjena kategorija je podprta z majhnim številom ali z imaginarnimi koščki dokazov. Posameznik izvaja selekcijo in interpretacijo vsega, kar vidi in sliši tako, da zaznave potrjujejo in krepijo monopolistično kategorijo (Allport, 1954).

Socialna stereotipizacija predstavlja kognitivni predsodek, ki izhaja iz težnje k pretiranemu poenostavljanju in posploševanju podobnosti in razlik med ljudmi v zvezi z njihovo skupinsko pripadnostjo (Turner, 1989: 267; Haslam in drugi, 1992a; Fiske in drugi, 1999).

Tajfel je prevzel Stallybrassejevo definicijo stereotipov in predsodkov:

»Stereotip je poenostavljena mentalna podoba (ponavadi) neke kategorije osebe, institucije ali dogodka, ki je skupna, v bistvenih značilnostih, večjemu številu ljudi ... Stereotipe pogosto, vendar ne nujno, spremljajo predsodki, t.j. naklonjene ali nenaklonjene predispozicije do katerega koli člana obravnavane kategorije.« (Stallybrass, 1977 v Tajfel, 1982: 3)

6.2. Teorija socialne identitete

Tajfel za razliko od Sherifove teorije objektivnega konflikta interesov med skupinami meni, da je tekmovanje nezadostna razlaga za diskriminacijo med skupinami. Po njem ideja o pripadnosti dvema različnima skupinama vodi do diskriminacije v korist skupine, kateri posameznik pripada (Tajfel in drugi, 1971; Turner, 1983b; Turner, 1983c). Poleg tekmovalnosti med skupinami uvede koncept identitete (od tod 'teorija socialne identitete').

Socialna identiteta je opredeljena s kognitivno komponento oziroma s posameznikovim zavedanjem o pripadnosti določeni socialni skupini ter z vrednotno in čustveno komponento oziroma pomenom, ki izhajajo iz pripadnosti določeni skupini (Tajfel, 1982). Socialna kognicija in družbeni kontekst sta soodvisna (Nye in drugi, 1996: 33). Tako posamezniki preko pripadanja različnim skupinam pridobijo socialno identiteto, ki definira njihov specifičen položaj v družbi.

Tajfel razlikuje med dvema hipotetičnima skrajnostima kontinuuma socialne interakcije. Ne eden ne drugi ne obstajata v svoji čisti obliki v socialni stvarnosti. Ena skrajnost je medosebna skrajnost, druga pa medskupinska skrajnost in v razponu med tema dvema skrajnostima se pojavljajo različne socialne situacije.

Medosebna skrajnost je definirana kot interakcija med dvema ali več posameznikoma (Tajfel, 1982). Posameznik je v tej vrsti interakcije opredeljen glede na lastne individualne značilnosti in glede na naravo osebnih odnosov med njim in ostalimi posamezniki. Pripadnost določeni skupini ali kategoriji ne vpliva na interakcijo.

Medskupinska skrajnost je definirana kot interakcija med najmanj dvema posameznikoma (ali skupinama posameznikov), ki sta opredeljena glede na pripadnost določeni skupini ali socialni kategoriji in ne glede na osebne odnose med posamezniki ali na lastne individualne značilnosti (Tajfel, 1982).

Zgoraj navedena definicija vodi k vprašanju, ki zadevajo posebne značilnosti medskupinskega vedenja in njegovih predhodnih dejavnikov. Dve izmed teh značilnosti se zdita še posebej pomembni.

Prva se sestoji iz poenotenja, ki ga izražajo člani skupine v svojem vedenju in stališčih do drugih skupin. Ta prehod k poenotenju odseva prehod od medosebne k medskupinski skrajnosti, s tem ko je vedenje vedno bolj opredeljeno z recipročno pripadnostjo posameznikov določeni skupini (Hogg in drugi, 1987).

Druga pomembna značilnost medskupinskega vedenja je druga vrsta poenotenja, ki tudi postaja bolj očitna in pozornost zbujujoča z oddaljevanjem od 'medosebnega' ekstrema. Gre za upadanje spremenljivosti značilnosti in vedenja pripadnikov drugih skupin kot jih zaznavajo člani določene skupine. V tem procesu člani drugih skupin postanejo nediferencirane postavke v poenoteni socialni kategoriji. Posameznike doživljamo skozi stereotipizacijo skupine, kateri pripadajo (Haslam in drugi, 1992b).

V prvem primeru se vedenje in stališča posameznikov do pripadnikov drugih skupin vedno bolj naslanja na opredelitev teh posameznikov kot članov določenih skupin in vedno manj na opredelitev glede na njihove individualne značilnosti. V drugem primeru se pripadniki drugih skupin zlijejo v gmoto med seboj neprepoznavnih posamičnih pojavov (Worchel, 1998). »Fenomen depersonalizacije, dehumanizacije in socialne stereotipizacije, ki še naraščajo, kadar

se medskupinski odnosi poslabšajo, niso nič drugega kot posebne stopnje naraščajoče nediferenciacije drugih skupin s strani članov skupine«. (Tajfel, 1982: 13) Depersonalizacija velja tako za zaznavanje drugih kot za samozaznavanje (Turner, 1989). Ko posameznik za opredelitev samega sebe sprejme socialno identiteto kot socialno kategorizacijo, potem stereotipizacija kot kognitivni učinek socialne kategorizacije vodi v depersonalizacijo samozaznavanja. Značilnosti skupine kot socialne kategorije posameznik pripisuje sam sebi, ponotranji okarakterizirane značilnosti skupine, ki ji pripada. S tem 'skupinsko' postane 'individualno'.

Medosebna in medskupinska skrajnost socialne interakcije se na eni strani nanašata na medosebna stališča in na drugi strani na medskupinsko vedenje. Osebna identiteta ustreza medosebnemu vedenju (kar pomeni razlikovanje med posameznikom in drugimi), socialna identiteta ustreza medskupinskemu vedenju (kar pomeni razlikovanje med skupinami na 'nas' in 'njih'). S premikom od medosebnega k skupinskemu kontinuumu vedno bolj zaznavamo druge in same sebe preko socialne kategorizacije (Haslam in drugi, 1998). To se odraža na vedenju: skupinsko vedenje je vedenje posameznikov, ki ravnajo v skladu s skupno socialno identiteto. Tako je socialna identiteta izjemnega pomena za delovanje posameznika in družbenih skupin. Socialne skupine so skupki posameznikov, ki imajo skupno socialno kategorizacijo, in ki delujejo na osnovi le-te. Iz tega sledi, da socialna identifikacija pomeni sprejemanje in ponotranjanje sicer zunanje in na nek način vsiljene socialne kategorizacije, ki omogoča posamezniku, da opredeli samega sebe. Osebna identiteta je odvisna od socialne identitete (Turner, 1989).

V skladu z modelom socialne identitete lahko napovemo, da ko je pripadnost skupini vedno bolj pozornost zbujajoča, s tem narašča tudi identifikacija članov (pozornost zbujajoče skupine) s skupino, ki ji pripadajo. S tem se zmanjša razlikovanje med posameznikom in njegovo skupino ter zaostri razlikovanje med skupinami. Z naraščanjem identifikacije s skupino posameznik prestopi od medosebnega pola k medskupinskemu polu in obratno.

Uvedba razlikovanja med medosebnim in medskupinskim fenomenom je pomembno, saj ne gre več samo za to, da to razlikovanje motivira potreba po pozitivni razliki v korist skupine, ki ji posameznik pripada, ustvarjanje razlike in njeno poudarjanje (kot je trdil Tajfel na začetku), temveč gre za potrebo po pozitivnem samospoštovanju (self-esteem).

Pojem samospoštovanja nadgradi zgodnjo Tajfelovo teorijo, da posameznik zaradi potrebe po medskupinski primerjavi, ki je v korist njegovi skupini, išče razliko, ki to omogoča, in nato to razliko poudari. Kar je bistveno, je želja po pozitivnemu samovrednotenju posameznika (Oaks in drugi, 1980). Osnovna zahteva je ta, da posamezniki težijo k ohranjanju ali povečanju svojega samospoštovanja, in poskušajo doseči pozitiven koncept samega sebe (self-concept). Tako posameznik skuša ohraniti ali doseči pozitivno samopodobo; če mu to ne uspe doseči v skladu z medosebnim vedenjskim polom, ki leži v vrednotenju posameznika direktno preko primerjave z drugimi, potem lahko zadovolji svojo željo po pozitivnem samovrednotenju preko socialnega tekmovanja med skupinami oziroma preko medskupinske primerjave s tendenco, da uvede pozitivno razliko v korist lastne skupine v odnosu z drugo skupino. Z drugimi besedami, če posameznik ne uspe ustvariti pozitivno podobo kot posameznik v medosebnih odnosih z drugimi posamezniki, potem to doseže kot pripadnik določeni skupini, ki je v medskupinski primerjavi glede na drugo skupino po določenem kriteriju na boljšem.

Pripadnost določeni skupini prispeva k razvoju pozitivne socialne identitete samo v primeru, ko se značilnosti te skupine lahko primerjajo z ostalimi skupinami v korist skupine, kateri posameznik pripada. V primerjavi med skupinami posamezniki težijo k vzpostavljanju razlike, ki daje prednost skupini, katere člani so. Iz tega sledi, da so stereotipi in predsodki izraz in sredstvo pozicioniranja posameznikov in skupin.

Teorija socialne identitete je v osnovi utemeljena na dveh oporiščih, kognitivnem in motivacijskem. Na kognitivnem, saj kategorizacijski proces vodi k povečevanju oziroma preuveličevanju medskupinskih razlik in na zmanjševanju pomena razlik znotraj skupine s strani subjektov, ter na motivacijskem, saj potreba po samospoštovanju motivira razlikovanje (Serino, 1998).

Brown (1995) je s sodelavci razločeval med tremi vidiki socialne identitete:

- zavedanje o članstvu v skupini,
- ocena tega članstva in
- čustva, ki so s tem povezana.

Teorija socialne identitete predvideva, da je posameznikova socialna identiteta sestavljena iz velikega števila socialnih identifikacij, ki jih ima z različnimi socialnimi kategorijami. Seveda vse te identifikacije niso delujoče ves čas; socialna identiteta je sestavljena iz nekaterih identifikacij, ki ustrezajo določenemu socialnemu kontekstu v določenem času - gre za spremenljivost socialne identitete v času in prostoru. Ocena članstva v kategoriji lahko poteka le s socialno primerjavo. Lastno identiteto gradimo glede na pripadnost določeni kategoriji in odnosi do drugih socialnih kategorij preko primerjanja med lastno skupino in drugimi relevantnimi skupinami. Kadar so te primerjave za nas ugodne, dosežemo pozitivno socialno identiteto, saj je naše mnenje o nas samih pozitivno (Brown, 1995).

Rezultati študij o medsebojni privlačnosti so pokazali, da imajo posamezniki raje tiste posameznike, ki so jim bolj podobni, kot pa tiste, ki se od njih bolj razlikujejo (Hogg in drugi, 1985a; Hogg in drugi, 1985b). Zato je bil logičen sklep, da bodo v medskupinski primerjavi bolj podobne skupine medsebojno bolj privlačne kot skupine z izrazitimi razlikami. Teorija socialne identitete pa temelji na prav nasprotnem načelu (načelu pozitivne razlike od drugih socialnih skupin): skupine, ki so v primerjavi zaznane kot drugačne, ne ogrožajo identitete naše skupine, zato ni potrebno iskati točk razločevanja in odnos ni problematičen (Bajt, 1998: 37).

Skupina, ki se razlikuje od tiste, kateri posameznik pripada, predstavlja majhno grožnjo identiteti skupine - razlika je očitna. Bolj ko je druga skupina podobna skupini, katere član je posameznik, večja je verjetnost, da bosta obe skupini uporabili enaka sredstva identifikacije. Takšna skupina predstavlja grožnjo, saj se lahko zgodi, da v očeh drugih skupin ni nobene razlike med obema skupinama in namesto dveh skupin vidijo le eno. Zato je po teoriji socialne identitete osrednjega pomena vzdrževati stanje pozitivne identitete. Ko se skupina sooči z ogroženostjo svoje socialne identitete, bo svoje delovanje usmerila v povečanje pozitivne razlike med seboj in skupino, ki jo ogroža (Brown, 1995: 174).

Poskusi spreminjanja razvrednotenja identitete so različni. Kako je s skupinami podrejenega statusa, katerih člani naj bi imeli negativno socialno identiteto? Kaj se zgodi, če se znajdeš v skupini, ki je ne moreš pozitivno ovrednotiti v primerjavi z drugimi skupinami?

Po Tajfel-Turnerjevi teoriji je to razlog za iskanje nove, boljše skupine, ki jim bo nudila drugačno, nadomestno, pozitivno identiteto. Vendar takšen odziv ni nujen. Lahko pride do primerjav z drugimi skupinami, ki so v primerjavi skupino, kateri pripadamo v podrejenem položaju oziroma imajo podrejeni status, tako da bo rezultat primerjave spet v našo korist in si ustvarimo nadomestno pozitivno identiteto. Na voljo je še ena strategija: izstopimo lahko iz dimenzij primerjanja in poiščemo nove razsežnosti, ki nam bodo omogočile doseganje nekega prestiža na drugem področju.

Teorija socialne identitete torej opisuje dva načina reagiranja na negativno ovrednoteno socialno identiteto:

- izstop iz skupine ali
- vztrajanje v skupini, pri čemer skušamo spremeniti status skupine, seveda na boljše. Primer socialne kreativnosti je iskanje alternativnega načina izboljšanja socialne identitete z opustitvijo primerjave s skupino, ki posledično vodi v negativno socialno identiteto, in izbiro druge skupine, s katero se bomo primerjali, in katere primerjava bo vodila v pozitivno socialno identiteto. Lahko svoj položaj nanovo ovrednotiš na način, ki bo tvojo pomanjkljivost predstavil kot zaželeno lastnost. Tretja možnost je neposredno soočenje (Bajt, 1998: 39).

Katero možnost bo posameznik izbral, je odvisno od tega, kako dojema:

- socialno mobilnost (ali so meje med skupinami odprte, propustne ali ne)
- socialne spremembe (ali je mogoče spremeniti relativni status skupin iz negativnega v pozitivno ali ne).

Seveda obstaja še tretja možnost, ko posameznik enostavno sprejme veljavnost svojega članstva v skupini in s tem tudi negativno vrednotenje skupine (in sebe kot njenega člana), ki izhaja iz

primerjave. Pri tem najde potrebno podporo v skupini, kateri pripada, kar poveča koherentnost skupine (Turner in drugi, 1984).

V resnici večina skupin doseže pozitivno skupinsko identiteto samo z vzpostavitvijo pozitivne razlike do druge skupine, ki je ne vidi nevtralnno, temveč v okviru lastnih interesov pozitivnega razlikovanja. V medskupinskih situacijah podobnost ne vodi nujno v povečanje privlačnosti med skupinami, kot to velja v primeru medosebnih stikov (Brown, 1995).

Turner je prišel do ugotovitve, da subjekti delujejo po načelu diferenciacije med skupinami samo, če je ta diferenciacija zanje edino sredstvo, da dosežejo pozitivno samovrednotenje oziroma pozitivno identiteto. Če lahko delujejo v smislu razločevanja med seboj in drugimi, potem se ne zatečejo k razločevanju med skupinami, saj so že na medosebni ravni oblikovali pozitivno samopodobo.

To pomeni, da kategorizacija sama po sebi ne zadostuje za zaznavo medskupinskih razlik; težnja k vzpostavitvi pozitivne podobe preko diferenciacije med posameznikom in drugimi spremlja in poudarja proces socialne kategorizacije. Če posameznik doseže pozitivno identiteto preko identifikacije s skupino, potem ustvari razlikovanje med skupinami in nič več ne teži k ustvarjanju razlikovanja z ostalimi člani svoje skupine. Medskupinsko razlikovanje izpodrine medosebno razlikovanje. Če je posameznik sposoben razlikovati se od ostalih direktno v medosebni interakciji in tako doseže pozitivno samopodobo, nič več ne teži k vzpostavljanju razlikovanja v odnosu do drugih skupin. Močnejša je socialna identiteta, manj pomembna je osebna identiteta, in bolj izrazita je osebna identiteta, manj posameznik potrebuje socialno identiteto.

6.3. Teorija samokategorizacije

Tajfel in Turner sta teorijo socialne identitete zasnovala na medosebno-medskupinski dimenziji. Da bi bilo lažje odgovoriti na vprašanje, zakaj je situacija z vidika posameznika tolmačena kot 'medosebna' ali 'medskupinska' ali celo nekje vmes, je Turner razvil *teorijo samokategorizacije*, ki se je iz teorije socialne identitete formalno izluščila šele leta 1985 (Bajt, 1998: 49).

Osebna in socialna identiteta sta komponenti posameznikove samopredstave, kognitivne reprezentacije o samem sebi (Turner, 1989: 240). Bolj natančno, gre za samokategorizacijo, za kognitivne razvrstitve posameznika kot podobnega nekemu razredu stimulov in kot različnega nekemu drugemu razredu stimulov. Osebna in družbena identiteta se razlikujeta v tem, da predstavljata različne nivoje abstraktnosti samokategorizacije - osebna identiteta je manj, socialna bolj abstraktna (Dois, 1998). Na določenem nivoju obstaja cela vrsta različnih samokategorij, ki so med seboj povezane (Serino, 1998). Katera od teh samokategorizacij bo prevladala v nekem trenutku, je odvisno od interakcije med posameznikom in situacijo, torej širšim družbenim konceptom (Oaks in drugi, 1986a; Oaks in drugi, 1986b). Samokategorije se lahko oblikujejo na osnovi medosebnih razlik, razlik med različnimi socialnimi skupinami in med vrstami (človeštvo).

V socialni interakciji so posebej pomembni trije nivoji abstrakcije samokategorij:

- medosebni nivo (posameznik kot individualna oseba),
- medskupinski nivo (posameznik kot socialna kategorija, kateri pripada) in
- nivo med vrstami (posameznik kot človeško bitje).

Kateri nivo bo prevladoval je odvisno od situacije (Turner in drugi, 1986). Zato je kategorizacija relativen in dinamičen proces. Spreminja se glede na vsebino in stopnjo abstraktnosti glede na kontekst, v katerem pride do primerjave; primerjava je osnova kategorizacije (McGarty in drugi, 1992b). Tako so lahko ljudje v določenem kontekstu zaznani kot enaki ali podobni, v drugem kontekstu pa kot različni, drugačni, ne da bi sami karkoli naredili, da bi ustvarili to razliko (Oaks in drugi, 1991). Podobnosti in razlike med entitetami in s tem kategorizacije se spreminjajo v skladu z referenčnim sistemom (Haslam in drugi, 1995a; David in drugi, 1999).

Med različnimi nivoji kategorizacije torej obstaja konflikten odnos, v smislu prevladovanja enega nad drugimi. Eni sami situaciji namreč ustreza več reprezentacij. Pri tem gre za obratnosorazmeren odnos med samopercepcijo posameznika kot neponovljivega posameznika in kot pripadnika neki kategoriji.

Osebne samokategorije se oblikujejo na osnovi medosebnih razlik, ki odsevajo primerjave znotraj skupine, torej na primerjavi posameznikov, ki imajo neko skupno socialno identiteto. Iz tega je razvidno, da je osebna identiteta posameznika odvisna od socialne identitete.

Socialna identiteta odseva medskupinsko primerjavo in primerjavo znotraj skupine, saj se preko tovrstne primerjave oblikujejo atributi, ki tvorijo identiteto.

Kategorizacija sledi principu meta-contrastov: bolj verjetno je, da bo niz stimulov kategoriziran kot entiteta, glede na stopnjo, koliko so razlike znotraj niza manjše od razlik med nizom in drugimi stimuli v primerjalnem kontekstu (Turner, 1989: 241; Oaks in drugi, 1991). To pomeni, da se kategorije oblikujejo tako, da so razlike med kategorijami večje, kot so razlike znotraj njih. Princip meta-contrastov predstavlja enostavno merilo stopnje, do katere bo niz stimulov v določenem referenčnem okviru težil h kategorizaciji v skupno zaznavno enoto. Princip meta-contrastov skupaj s kontekstom, v kateri se nahaja določena socialna situacija, tvorita socialno kategorizacijo.

Stereotipizacija je kognitivni učinek kategorizacije (Turner, 1989: 239). Socialna identifikacija kot socialna kategorizacija vodi v depersonalizacijo posameznika, tako v očeh drugih kot v očeh samega sebe. Depersonalizacija pomeni, da je posameznik zaznan zgolj kot pripadnik določene skupine, in kot tak ima vse značilnosti te skupine in ne lastne, individualne značilnosti. Depersonalizacija vodi v skupinsko vedenje, vedenje posameznika v skladu s pripadnostjo skupini. To pomeni, da bo posameznikovo vedenje kot člana skupine drugačno od njegovega vedenja kot posameznika.

Za depersonalizacijo so potrebni določeni predhodni pogoji. Kategorizacija na 'nas' in 'druge' je zelo dostopna (v smislu, da je pripravna za uporabo), njene določitve normativno in komparativno ustrezajo podatkom stimulov. Kadar se soočimo s skupkom ljudi, katere ne

moremo uvrstiti v nobeno že obstoječo kategorijo, ustvarimo novo kategorijo. Za že obstoječe kategorije je zelo pomembna njihova dostopnost. Dostopnost kategorij vključuje naučena pričakovanja o tem, kaj gre skupaj in kaj ne na raznih področjih: v okolju, v trenutnih osebnih motivih, ciljih, vrednotah ter glede na stopnjo vrednotenja in pomembnosti kategorizacije na 'nas' in 'druge' za samoopredelitev. Ustrežnost določeni dostopni kategoriji mora biti komparativna in normativna, da le-ta postane kognitivno aktivna.

Socialna kategorizacija sebe in drugih v referenčni skupini ustvari skupno pričakovanje o strinjanju (Haslam in drugi, 1998). Ko se ta pričakovanja ne potrdijo, se ustvari subjektivna nesigurnost in to privede do dovzetnosti za vplivanje. Zaradi želje doseči stopnjo strinjanja, s katero bi izničili stanje nesigurnosti, želimo, da nas nekdo prepriča, da je vse v redu (McGarty in drugi, 1993a). Pri tem ne gre samo za preprosto posredovanje informacij, ki nas prepričajo. Informacije morajo biti veljavne glede na socialno determinirane norme in vrednote. Strinjanje s podobnimi drugimi, s katerimi se identificiramo, ustvari subjektivno veljavnost, na podlagi katere bo posameznik določene informacije sprejel ali zavrnil. Subjektivna veljavnost je stvar konsenza v skupini (Haslam in drugi, 1998).

Percepcija stvarnosti je družbeno vrednotena skozi posredne in neposredne normativne procese v skupini. Sprejemanje informacij s strani posameznika v skupini je kognitivna dejavnost. Posameznik informacijo sprejme na podlagi skupinskega vrednotenja. Kadar nima časa informacijo obdelati, jo sprejme kot točno, če je bila kot taka sprejeta s strani skupine. Nato lahko informacijo sam kritično vrednoti in jo sprejme ali zavrne. Če do osebne presoje ne pride, govorimo o podrejanju - posameznik se podredi skupini in njenemu vrednotenju informacije. V tem primeru govorimo o konformnosti (McGarty in drugi, 1992a).

Vsaka percepcija, kognicija ali stališčno vrednotenje je odvisno od konteksta oziroma od standardov, ki služijo za njihovo vrednotenje. Kategorizacija torej vsebuje vrednotenje in hkrati vodi v vrednoteno percepcijo in mišljenje. Deluje tako, da reprezentira stvarnost.

Socialna kategorizacija in samokategorizacija sta ključni za umeščanje posameznika v okolje. To je proces, ki se nanaša na socialno okolje.

Trditev, da je kategorizacija in psihološko oblikovanje skupin kognitivno racionalen proces, ne legitimizira nepravilno ravnanje ali vrednotenje posameznikov ali skupin v odnosu do drugih skupin. Tako so predsodki in stereotipi predvsem socialno določeni in niso posledica nefunkcionalnih psiholoških procesov (Turner in drugi, 1989).

6.4. Allportova in Tajfel-Turnerjeva teorija v sklopu kognitivnih teorij predsodkov

Ključno vprašanje, ki se je pojavilo v obdobju tridesetih in štiridesetih let 20. stoletja, je bilo, kako razložiti prodornost in vseprisotnost predsodkov, če so predsodki (kot so verjeli številni psihologi) v osnovi neracionalni in neupravičeni odzivi v družbeni danosti.

Allport je opazil, da se večina teorij osredotoči na samo en aspekt ali manifestacijo predsodkov, zato posledično vsaka teorija teži k osvetlitvi oziroma razjasnitvi omejenega niza vzročnih procesov in le redko poskuša podati popolno razlago predsodkov. Allport se je temu poskušal izogniti in zajeti vso širino in kompleksnost fenomena predsodkov.

Vzroke predsodkov je iskal v psiholoških konfliktih znotraj osebnosti, psihološki neadekvatnosti in slabi prilagodljivosti, kronični frustraciji, ignoranci, stilu mišljenja, socialnem učenju in kulturnih vplivih, konformizmu do socialnih norm in tradicij, izkušnjah stikov s pripadniki drugih skupin, dejanskih značilnostih pripadnikov drugih skupin, konfliktih interesov med socialnimi skupinami, upravičevanju eksploatacije oziroma izkoriščanja, potrebi po 'grešnih kozlih', ekonomski nesigurnosti, odporu do drugačnosti, vernosti, strahu, agresivnosti, spolu in krivdi. Vse to so točke, ki jih je obravnaval v svojem delu *The Nature of Prejudice*.

Konec petdesetih let se je poudarek razlage predsodkov z individualne ravni psiholoških dejavnikov pomaknil na širši sklop družbenih in kulturnih vplivov. V tem obdobju so družbeni in kulturni vplivi izpostavljeni kot najpomembnejši vzročni procesi, ki v osnovi spremljajo

nastajanje predsodkov in jih določajo. Družbeno-kulturni vidik je prevladoval v šestdesetih letih, vse do konca sedemdesetih, ko je prišlo do oživljanja psihološkega zanimanja z novo in razločno psihološko kognitivno paradigmo.

Ideja, da je osnovni kognitivni proces s katerim posamezniki poenostavljajo, strukturirajo in dajo smisel družbenemu okolju vpleten v predsodke ter še posebej v stereotipe, je že dolgo priznana. Tako je Allport, pred njim pa že Lippman obravnaval vlogo kognitivnih procesov pri stereotipizaciji, vendar jo je v polni meri razvil šele H. Tajfel.

Osnovni kognitivni mehanizem vključen v predsodke je socialna kategorizacija. Tajfel je trdil, da učinki socialne kategorizacije, kot je poudarjanje podobnosti znotraj skupine in različnosti med kategorijami, ustrezajo fenomenu socialne stereotipizacije. Ta pojav poudarjanja, ki se pojavi pri ljudeh, razdeljenih na abstraktne skupine, so potrdile številne študije.

Obravnavanje stereotipizacije kot čisto kognitivnega procesa in koncept stereotipa kot kognitivne strukture organizacije in reprezentacije informacij o socialnih kategorijah je bilo središčnega pomena v raziskovanju in teorijah predsodkov v zadnjih desetletjih avtorjev kot so Bar-Tal, Brewer, Kramer, Hamilton in drugi.

Družbeno kognitivni pristop medskupinskih procesov se je osredotočil na številne probleme:

- na naravo kognitivnih pristranosti, ki so neposredno določene s socialno kategorizacijo, kot je učinek poudarjanja podobnosti znotraj skupine in razlik med kategorijami ter učinek homogenosti ostalih skupin, katerim ne pripadamo; s tem se je ukvarjal Wilder,
- kako je lahko stereotipna informacija o socialnih kategorijah kognitivno strukturirana, kar sta preučevala Messick in Mackie,
- kako namišljene/iluzorne korelacije pod določenimi in zelo specifičnimi pogoji vplivajo na vsebino stereotipov, predvsem o nadvse razločilnih predstavnikih manjšinskih skupin, predmet raziskovanja Hamiltona in Shermana,
- način, po katerem enkrat vzpostavljeni stereotipi vplivajo na procesiranje informacij in medosebno vedenje; to je zanimalo npr. Stephana.

Najpomembnejši in najbolj trden zaključek tega raziskovanja je ta, da stereotipi, kot kaže, na številne načine vplivajo na pristranost procesiranja informacij. Poleg tega ima večina teh 'pristranosti' enak učinek: delujejo tako in za to, da ohranjajo in vzdržujejo stereotip.

Bistvenega pomena je, ali stereotipizacijo kot popolnoma kognitivni proces lahko ustrezno štejemo za osnovno človeško predispozicijo k predsodkom. Obstaja več razlogov, zakaj stereotipizacija kot popolnoma kognitivni proces ne reši v celoti tega vprašanja. Eden izmed njih je ta, da bi morala stereotipizacija kot kognitivno določena perceptivna popačenost biti nujno neutralna, kar se tiče evaluacije, vendar ni. Stereotipizacija se nagiba k etnocentričnosti. Iz raziskav Hogga, Abramsa, Tajfla, Turnerja, Browna in drugih se je oblikoval sklep, da socialna kategorizacija kot oblika razlikovanja med skupino, katere član smo, in ostalimi skupinami ustvari medskupinski odklon, tekmovalnost in celo predsodke ob popolni odsotnosti funkcionalnega konflikta interesov ali 'resnične' tekmovalnosti med skupinama. To bi lahko pomenilo, da je socialna kategorizacija sama po sebi direkten vzročni mehanizem, ki je osnova za predsodke, diskriminacijo in etnocentrizem. Izkazalo se je, da to ni čisto tako.

Turner je opazil osnovna odstopanja pri prej omenjenem pojavu, katera se ne da pripisati samo kognitivnim procesom. Pokazalo se je, da kategorizacija predmetov vedno vodi v poudarjanje podobnosti znotraj skupine in razlik med skupinami, pri socialni kategorizaciji pa so razlike poudarjene samo, kadar predstavljajo prednost za skupino, kateri pripadamo, in se skušajo minimalizirati, kadar predstavljajo prednost za drugo skupino (Brewer, Kramer, Tajfel, Turner). Teh odstopanj se ni dalo ustrezno razložiti zgolj s pomočjo kognitivnih dejavnikov, zato so domnevali, da k medskupinskem odklonu vodijo delujoči motivacijski dejavniki.

Najpomembnejše prizadevanje za osvetlitev teh motivacijskih dejavnikov ponuja teorija socialne identitete Tajfela in Turnerja.

7. SKLEP

Predsodki so kot del vsakdanjega sveta stalno prisotni in segajo na vsa področja družbene stvarnosti. Izražajo in pojavljajo se v mnogih oblikah. Do izraza pridejo v interakcijah z drugimi in/ali drugačnimi skozi vedenje, vsakdanji govor, fraze in šale, ali v zavračanju in diskriminaciji določenih posameznikov. Kot je ugotovil G. W. Allport, samo zavračanje še ni diskriminacija. Diskriminacija nastopi, ko začnemo onemogočati drugim skupinam enakovredno delovanje in življenje (Allport, 1954). Čeprav se na prvi pogled predsodki zdijo neškodljivi, pa lahko privedejo do množičnega nasilja, diskriminacije, zavračanja pomoči, preganjanja, izganjanja ali celo ubijanja.

Zaradi vpetosti v vsakdanje življenje in mnogih oblik, v katerih se predsodki pojavljajo, predsodki predstavljajo kompleksen pojav, katerega ni lahko opredeliti, raziskovati niti odpraviti. Zato ni presenetljivo dejstvo, da je tako v preteklosti kot v sedanjosti prišlo do mnogih, bolj ali manj uspešnih poskusov opredelitve predsodkov in njihovega raziskovanja, ki bi omogočilo preprečevanje nastajanja novih in dekonstrukcije ali vsaj omilitev že obstoječih predsodkov.

V svoji diplomski nalogi sem pozornost pri preučevanju predsodkov usmerila na posameznika in njegove psihološke procese, in šele nato na družbeni kontekst. Menim, da predsodki izvirajo iz posameznika, ki je sicer del družbenega okolja, vendar ga kot njegov član tudi sooblikuje, saj ima lastno voljo in na podlagi miselnih procesov sam soustvarja družbeno realnost. Družbeno okolje s svojo naravnostjo usmerja posameznika k določenemu načinu zaznavanja, procesiranja in vrednotenja informacij. Vendar je od njega osebno odvisno do kolikšne mere bo to sprejel, glede na svojo kritično presojo.

Pri iskanju odgovora na vprašanje, kaj so predsodki, kako delujejo in kako jih lahko odpravimo, sem se oprla predvsem na Allportovo in Tajfel-Turnerjevo teorijo predsodkov. Obe imata v sklopu kognitivnih teorij izjemno pomembno vlogo. Allportovo teorija predsodkov je avtor leta 1954 podal v zdaj že klasičnem delu *The Nature of Prejudice*.

Allport je stereotipe in z njimi močno povezane predsodke pojmoval v sklopu kategorizacije. Kategorizacija je naraven miselni proces, ki omogoča posamezniku poenostavljanje kompleksnega sveta, kar mu olajša življenje (Allport, 1954). Ugotovili smo, da je kot taka nujen in logičen proces.

Kategorizacija se nanaša tudi na socialne objekte, ne samo na fizične zaznave (Allport, 1954; Tajfel in drugi, 2001). V primeru socialne kategorizacije posameznik oblikuje socialne kategorije, ki mu omogočajo enostavno delitev ljudi na 'nas' in 'druge'. Pri tem imajo bistveno vlogo zaznane podobnosti in razlike. Posamezniki težijo k podobnostim, saj predstavljajo nekaj že znanega in neproblematičnega, kar ne zahteva posebne obravnave. Kategorizacija poleg zaznavanja in umestitve objekta ponuja tudi rešitev, kako v določeni situaciji ravnati (Allport, 1954: 21). Iz tega sledi, da je kategorizacija nevtralna - ponuja rešitev ali recept za ravnanje v določeni situaciji. Zato kategorizacije ne moremo enačiti s predsodki.

Socialne kategorije (kot vse kategorije) homogenizirajo razlike med člani znotraj kategorije in poudarjajo razlike med člani različnih kategorij (Allport, Tajfel). Stereotipi in predsodki so način izražanja socialnih kategorizacij in sami po sebi niso negativni. Stereotipi so posplošene in poenostavljene sodbe, ki predstavljajo kognitivno osnovo predsodkov. Za slednje je značilna čustvena ali emocionalno-efektivna komponenta, ki se pridruži kognitivni osnovi, in ki se odraža na vedenju posameznika. Obe teoriji sta potrdili predpostavko, da predsodki vplivajo na vedenje, kar je v socialni psihologiji splošno sprejeto. Negativni postanejo predsodki le v določenih socialnih situacijah, ko se začnejo izražati na način, ki nekoga oškoduje; pri tem gre predvsem za nasilje.

Allport nam je pokazal, da so lahko predsodki tudi pozitivni (Allport, 1954: 25). Vendar pa pozitivnim predsodkom namenjamo le malo pozornosti, saj so neproblematični. Zdi se mi, da je pozitivnim predsodkom namenjeno premalo pozornosti. Morda bi rešitev za odpravljanje negativnih predsodkov lahko iskali v spodbujanju pozitivnih predsodkov, še posebej ker predsodki tičijo v posameznikih, v njihovih stališčih in vedenjskih strategijah, ki jih izraža oziroma uporablja v socialnih situacijah.

Tajfel in Turner sta koncept kategorizacije povezala z identiteto. Posameznik se identificira preko pripadnosti določenim skupinam, pri tem pa upošteva zaznane razlike in podobnosti na medosebni in medskupinski ravni.

Išče podobnosti, ki ga uvrstijo v določeno skupino, in razlike, ki ga ločujejo od drugih skupin. To pomeni, da gre za stalno primerjavo, predvsem z drugimi skupinami.

Že sam občutek pripadnosti določeni skupini vodi v dajanje prednosti lastni skupini pred drugimi skupinami, s katerimi se posamezniki primerjajo. Pri primerjavi z drugimi skupinami posameznik vedno išče razlike, ki poudarjajo prednost skupine, kateri pripada, saj tako gradi pozitivno samopodobo kot član skupine in s tem tudi kot posameznik. Skozi primerjavo pride do stereotipnih kategorizacij, pozitivnih do lastne skupine in negativnih do drugih skupin. Pokazalo se je, da nam je lažje omalovaževati druge, kot se potruditi in dejansko nekaj narediti za to, da smo na nek način 'boljši' od drugih, da si sami ustvarimo prednost pred drugimi z lastnimi dosežki. Kot vedno gremo posamezniki praviloma po liniji najmanjšega odpora.

Ta proces razloži motivacijski dejavnik, ki ga uvede Tajfel-Turnerjeva teorija. To je težnja posameznika po ugodni samopodobi. Posameznik želi ustvariti pozitivno samopodobo, kar mu omogoča primerjavo z drugimi skupinami z maksimiziranjem zaznanih razlik na način, ki mu daje občutek večje vrednosti ali uspešnosti. Iščemo značilnosti, ki nam dajejo prednost pred drugimi. Ker to najlažje dosežemo z negativnim vrednotenjem drugih skupin, ni presenetljivo, da so predsodki večinoma negativni.

Čeprav sem pozornost namenila predvsem posamezniku in njegovim psihološkim procesom, pa ne morem zanemariti družbenega okolja, njegovega pomena in vpliva. Predsodki in stereotipi so kljub kognitivnemu izvoru predvsem v funkciji socialnih odnosov, in kot taki so socialno določeni. Za vplivanje na predsodke je torej bistvenega pomena sprememba v okviru družbenega okolja. Šele v določenih socialnih razmerah lahko posameznik oblikuje neproblematičen odnos do drugih skupin. To pomeni, da mora okolje nuditi posamezniku pogoje, v katerih se bodo lahko njegovi psihološki procesi primerno razvijali.

Tako kot Allportova tudi Tajfel-Turnerjeva teorija ugotavlja neizogibnost stereotipov in predsodkov, ki izhaja iz njihove kognitivne narave, saj so slednji nadgradnja kognitivnih procesov. Lahko bi rekli, da obe teoriji s poudarjanjem kognitivnih procesov implicirata neizogibnost predsodkov, ki se tako zdijo povsem naravni.

Pokaže se, da zgolj kognitivna osnova predsodkov, kljub motivaciji ne razloži dinamike predsodkov. Vendar pa teoriji pokažeta neizogibnost kategorizacije, in ne nujno predsodkov. To pomeni, da proces nastajanja predsodkov lahko ozavestimo, in posledično zavremo negativne posledice, na kar so opozorili že sami avtorji. Če bi bili predsodki res 'nujno zlo', potem ne bi imelo nobenega pomena iskati rešitev za njihovo izkoreninjenje, kar Allport nedvomno naredi s svojo teorijo stika.

Kljub pomanjkljivostim Allportove in Tajfel-Turnerjeve teorije, slednji predstavljata pomemben prispevek k teoriji in preučevanju predsodkov, in sta močno vplivali na nadaljnji razvoj socialne psihologije. V kombinaciji z drugimi teorijami predsodkov, ki razlagajo druge vidike tega pojava (medskupinsko in družbeno dinamiko, socialni prenos predsodkov in individualne razlike posameznikov), lahko znanje, ki se je nabiralo v prejšnjem stoletju s pridom uporabimo za rešitev problema. Pri tem moramo kot vedno začeti pri sebi.

8. VIRI IN LITRATURA

Samostojne publikacije:

1. Allport, Gordon W. (1954), *The Nature of Prejudice*, Addison-Wesley Publishing Company, Inc., Cambridge US
2. Bajt, Veronika (1998), *Nacionalna identiteta kot del (samo)kategorizacije*, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV, Ljubljana
3. Baltić, Admir (2001), *Predsodki 'Neslovencev' do Slovencev v Sloveniji*, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV, Ljubljana
4. Bečaj, Janez (1997), *Temelji socialnega vplivanja*, Kopirnica DEU, Kranj
5. Brown, Rupert (1995), *Prejudice Its social Psycholgy*, Blackwell Publishers, Oxford UK&Cambrige US
6. Deaux, Kay; Wrightsman, S. Lawrence (1984), *Social Psychology in the 80's* (4th ed.), Brooks/Cole Publishing Company, Monterey US
7. Duckitt, John (1992), *The Social Psychology of Prejudice*, Praeger Publishers, New York
8. Hinton, Perry R. (2000), *Stereotypes, Cognition and Culture*, Psychology press, Taylor & Francis, Philadelphia, PA US
9. Hogg, A. Michael (ed.); Abrams, Dominic (ed.) (2001), *Intergroup relations: Essential readings. Key readings in social psychology*, Psychology press Publications, Inc., Philadelphia, PA US
10. Nastran Ule, Mirjana (1994), *Temelji socialne psihologije*, ZPS d.o.o., Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
11. Nye, Judith L. (ed.); Brower, Aaron M. (ed.). (1996), *What's social about social cognition? Research on socialy shared cognitions in small groups*, Sage Publications, Inc., Thousand Oaks, CA, US

12. Oakes, Penelope J.; Haslam, S. Alexander; Turner, John C. (1994), Stereotyping and Social Reality, Blackwell Publishers, Oxford UK&Cambridge US
13. Stangor, Charles (ur.) (2000): Stereotypes nad Prejudices: Essential Readings, Psychology press Publications, Inc., Philadelphia, PA US
14. Šercelj, Romana (2000), Toleranca (ali analiza strpnosti do drugih narodov, žensk in homoseksualcev, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV, Ljubljana
15. Young-Bruehl, Elisabeth (1996), The Anatomy of Prejudices, Harvard University Press, Cambridge US

Članki:

1. Bar-Tal, Daniel (1998): "Group Beliefs as an Expression of Social Identity". V: Stephen Worchel (ur.), J. Francisco Morales (ur.): Social identity: International perspectives, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes, CA US, str. 93-113
2. Billig, Michael (1985): " Prejudice, Categorization and Particularization: from a Perceptual to a Rhetorical Approach". European Journal of Social Psychology, Jan-Mar: Vol. 15, 1, str. 79-103
3. Brewer, Marilyn B. (1999): "The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup hate?". Journal of Social Issues, Vol. 55, 3, str. 429-444
4. Brown, Rupert; Tajfel, Henri; Turner, John (1980): "Minimal group situations and intergroup discrimination: Comments on the paper by Aschenbrenner and Schaefer". European Journal of Social Psychology, Oct-Dec: Vol. 10, 4, str. 399-414
5. David, Barbara; Turner, John C. (1999): "Studies in self-categorization and minority conversion: The in-group minority in intragroup and intergroup contexts". British Journal of Social Psychology, Vol. 38, 2, str. 115-134

6. Deschamps, Jean-Claude; Devos, Thierry (1998): "Regarding the Relationship Between Social Identity and Personal Identity". V: Stephen Worchel (ur.), J. Francisco Morales (ur.): Social identity: International perspectives, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes, CA US, str. 1-12
7. Doi, Willem (1998): "Social representations in Personal Identity". V: Stephen Worchel (ur.), J. Francisco Morales (ur.): Social identity: International perspectives, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes, CA US, str. 13-23
8. Fiske, Susan T.; Xu, Jun; Cuddy, Amy C.; Glick, Peter (1999): "(Dis)respecting versus (Dis)liking: Status and Interdependence Predict Ambivalent Stereotypes of Competence and Warmth". *Journal of Social Issues*, Vol. 55, 3, str. 473-489
9. Haslam, S. Alexander; Turner, John C.; Oaks, Penelope J.; McGarty, Craig; Hayes, Brett K. (1992a): "Context- dependent variation in social stereotyping 1: The effects of intergroup relations as mediated by social change and frame of reference". *European Journal of Social Psychology*, Jan-Feb: Vol. 22, 1, str. 3-20
10. Haslam, S. Alexander; Turner, John C. (1992b): "Context- dependent variation in social stereotyping 2: The relationship between frame of reference, self-categorization and accentuation". *European Journal of Social Psychology*, May-Jun: Vol. 22, 3, str. 251-277
11. Haslam, S. Alexander; Oaks, Penelope J.; Turner, John C.; McGarty, Craig; Onorato, Rina S. (1995): "Contextual changes in the prototypicality of extreme and moderate outgroup members". *European Journal of Social Psychology*, Sep-Oct: Vol. 25, 5, str. 509-530
12. Haslam, S. Alexander; Turner, John C. (1995a): "Context- dependent variation in social stereotyping 3: Extremism as a self-categorical basis for polarized judgement". *European Journal of Social Psychology*, May-Jun: Vol. 25, 3, str. 341-371

13. Haslam, S. Alexander; Oaks, Penelope J.; Turner, John C.; McGarty, Craig (1995b): "Social categorization and group homogeneity: Changes in the perceived applicability of stereotype content as a function of comparative context and trait favourableness". *British Journal of Social Psychology*, Jun:Vol. 34, 2, str. 139-160
14. Haslam, S. Alexander; Turner, John C.; Oaks, Penelope J.; Reynolds, Katherine J.; Eggins, Rachael A.; Nolan, Mark; Tweedie, Janet (1998): "When do stereotypes become really consensual? Investigating the group-based dynamics of the consensualization process". *European Journal of Social Psychology*, Sep-Oct: Vol. 28, 5, str. 755-776
15. Haslam, S. Alexander; Platow, Michael J.; Turner, John C.; Reynolds, Katherine J.; McGarty, Craig; Oaks, Penelope J.; Johnson, Susan; Ryan, Michelle K.; Veenstra, Kristine (2001): "Social Identity and the Romance of Leadership: The importance of Being Seen To Be 'Doing It For Us' ". *Group Processes&Intergroup Relations*, Vol. 4, 3, str. 191-205
16. Hogg, Michael A.; Turner, John C. (1985a): "Interpersonal attraction, social identification and psychological group formation". *European Journal of Social Psychology*, Jan-Mar: Vol. 15, 1, str. 51-66
17. Hogg, Michael A.; Turner, John C. (1985b): "When liking begets solidarity: An experiment on the role of interpersonal attraction in psychological group formation". *British Journal of Social Psychology*, Nov: Vol. 24, 4, str. 267-281
18. Hogg, Michael A.; Turner, John C. (1987): "Intergroup behaviour, self-stereotyping and the salience of social categories". *British Journal of Social Psychology*, Dec: Vol. 26, 4, str. 325-340
19. McGarty, Craig; Turner, John C.; Hogg, Michael A.; David, Barbara; Wetherell, Magaret S. (1992a): "Group polarization as conformity to the prototypical group member". *British Journal of Social Psychology*, Mar: Vol. 31, 1, str. 1-19
20. McGarty, Craig; Turner, John C. (1992b). "The effects of categorization on social judgment". *British Journal of Social Psychology*, Dec: Vol. 31, 4, str. 253-268

21. McGarty, Craig; Turner, John C.; Oaks, Penelope J.; Haslam, S. Alexander (1993a): "The creation of uncertainty in the influence process: The roles of stimulus information and disagreement with similar others". *European Journal of Social Psychology*, Jan-Feb: Vol. 23, 1, str. 17-38
22. McGarty, Craig; Haslam, S. Alexander (Turner, John C.; Oaks, Penelope J. (1993b): "Illusory correlation as accentuation of actual intercategory difference: Evidence for the effect with minimal stimulus information". *European Journal of Social Psychology*, Jul-Avg: Vol. 23, 4, str. 391-410
23. Nastran Ule, Mirjana (1999): "Socialna psihologija predsodkov". V: Mirjana Nastran Ule (ur.): *Izbrane socialno-psihološke študije predsodkov in diskriminacije*. ZPS d.o.o., Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, str. 299-342
24. Oaks, Penelope J.; Turner, John C. (1980): "Social categorization and inetrgroup behaviour: does minimal intergroup discrimination make social identity more positive?". *European Journal of Social Psychology*, Jul-Sep: Vol. 10, 2, str. 295-301
25. Oaks, Penelope J.; Turner, John C. (1986a): "Authors' rejoinder to Jahoda and Tetlock". *British Journal of Social Psychology*, Sep: Vol. 25, 3, str. 257-258
26. Oaks, Penelope J.; Turner, John C. (1986b): "Distinctiveness and salience of social category memberships: is there an automatic perceptual bias towards novelty?". *European Journal of Social Psychology*, Oct-Dec: Vol. 16, 4, str. 325-344
27. Oaks, Penelope J.; Turner, John C.; Haslam, S. Alexander (1991): "Perceiving people as group members: The role of fit in the salience of social categorizations". *British Journal of Social Psychology*, Jun: Vol. 30, 2, str. 125-144
28. Oaks, Penelope J.; Haslam, S. Alexander; Turner, John C.(1998): "The Role of Prototypicality in Group Influence and Cohesion: Contextual Variation in the Graded Structure of Social Categories". V: Stephen Worchel (ur.), J. Francisco Morales (ur.): *Social identity: International perspectives*, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes, CA US, str. 75-92

29. Pettigrew, Thomas F. (1999): "Gordon Willard Allport: A Tribute". *Journal of Social Issues*, Vol. 55, 3, str. 415-427
30. Reynolds, Katherine J.; Turner, John C.; Haslam, S. Alexander (2000): "When we are better than them and they worse than us? A closer look at social discrimination in positive and negative domains". *Journal of Personality and Social Psychology*, Jan: Vol. 78, 1, str. 64-80
31. Ruggiero, Karen M.; Kelman, Herbert C. (1999): "Introduction to the Issue". *Journal of Social Issues*, Vol. 55, 3, str. 405-414
32. Serino, Carmencita (1998). "The Personal-Social Interplay: Social-Cognitive Prospects on Identity and Self-Others Comparison". V: Stephen Worchel (ur.), J. Francisco Morales (ur.): *Social identity: International perspectives*, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes, CA US, str. 24-43
33. St. Claire, Lindsay; Turner, John C.(1982): "The role of demand characteristics in the social categorization paradigm". *European Journal of Social Psychology*, Jul-Sep: Vol. 12, 3, str. 307-314
34. Tajfel, Henri; Billig, M. B.; Bundy, R.P.; Flament, Claude (1971): "Social Categorization and Intergroup Behaviour". *European Journal of Social Psychology*, Vol. 1, 2, str. 149-178
35. Tajfel, Henri; Jahoda, Gustav; Nemeth, Charlan; Rim, Y.; Johnson, N. B. (1972): "The Devaluation by Children of their Own National and Ethnic Group: Two Case Studies". *The British Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol. 11, 3, str. 235-243
36. Tajfel, Henri (1982): "Social psychology of Intergroup Relations". V: Mark R. Rosenzweig; Lyman W. Porter (ur.): *Annual Review of Psychology*, Vol. 33, str. 1-39
37. Turner, John C.; Brown, Rupert J.; Tajfel, Henri (1979): "Social comparison and group interest in ingroup favouritism". *European Journal of Social Psychology*, Apr-Jun: Vol. 9, 2, str. 187-204

38. Turner, John C. (1980). "Fairness or discrimination in intergroup behaviour? a reply to Branthwaite, Doyle and Lightbown". *European Journal of Social Psychology*, Apr-Jun: Vol. 10, 2, str. 131-147
39. Turner, John C.; Satchev, Itesh; Hogg, Michael A. (1983a): "Social categorization, interpersonal attraction and group formation". *British Journal of Social Psychology*, Sep: Vol. 22, 5, str. 227-239
40. Turner, John C. (1983b): "Some comments on...'the measurement of social orientations in the minimal group paradigm' ". *European Journal of Social Psychology*, Oct-Dec: Vol: 13, 4, str. 351-367
41. Turner, John C. (1983c): "A second reply to Bornstein, Crum, Wittenbraker, Haring, Insko and Thibaut on the measurement of social orientations". *European Journal of Social Psychology*, Oct-Dec: Vol: 13, 4, str. 383-387
42. Turner, John C.; Hogg, Michael A.; Smith, P.M. (1984): "Failure and defeat as determinants of group cohesiveness". *British Journal of Social Psychology*, Jun: Vol. 23, 2, str. 97-111
43. Turner, John C.; Oaks, Penelope J. (1986): "The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence". *British Journal of Social Psychology*, Sep: Vol. 25, 3, str. 237-252
44. Turner, John C. (1989): "Comments on Doise's Individual and social identities in intergroup relations". *European Journal of Social Psychology*, Apr-Jun: Vol. 18, 2, str. 113-116
45. Turner, John C.; Oaks, Penelope J. (1989): "Self-Categorization Theory and Social Influence". V: Paul B. Paulus (ur.): *Psychology of group influence* (2nd ed.), Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Hillsdale, NJ, US str. 223-275
46. Worchel, Stephen (1998): "A Developmental View of the Search for Group Identity". V: Stephen Worchel (ur.), J. Francisco Morales (ur.): *Social identity: International perspectives*, Sage Publications, Inc., Thousand Oakes, CA US, str. 53-74.